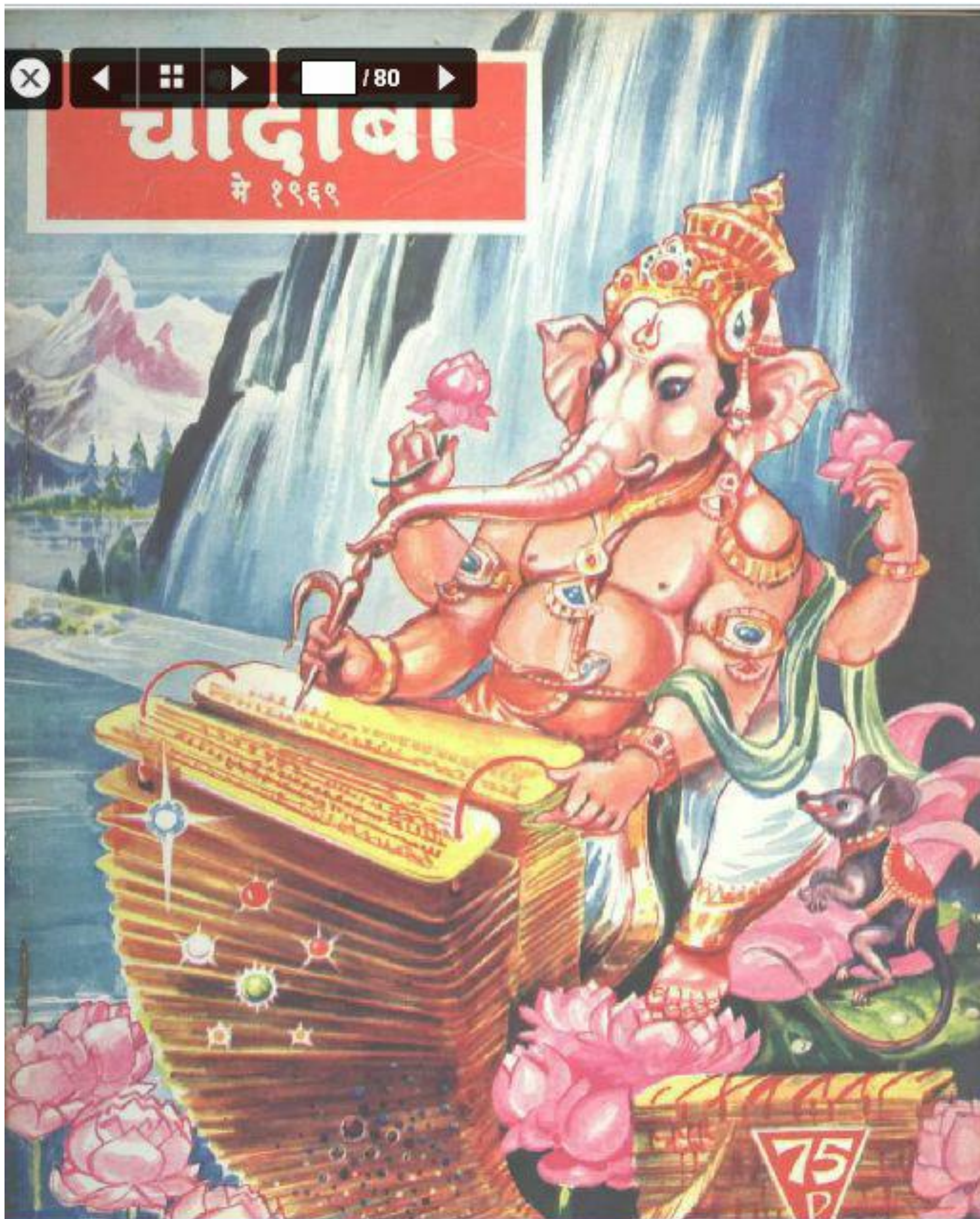

चांदोबा
मे १९६९
75 P

वांटे

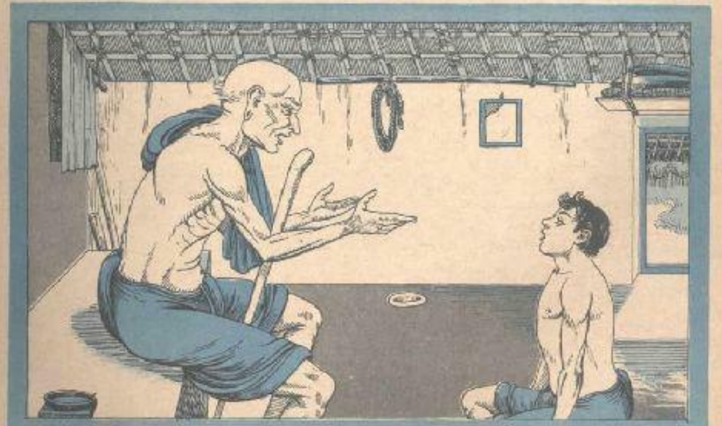
एका गरीब शतकऱ्याला दोन मुलगे होते. लहानपणीच त्यांची आई वारली. तो शेतकरी वारला तेव्हां फक्त एक गाय, एक नारळाचे झाड व पांघरायला एक दुलई एवढेच काय ते उरले होते.

मोठा मुलगा आतल्या गाठीचा होता. धाकटा भोळा भाबडा होता. म्हणून मोठा आपल्या धाकट्या भावाला म्हणाला– "आपण दोघे मिळून बाबांनी आपल्या तिघांसाठी म्हणून जे सोडले आहे ते आपसात वांटून घेऊ. परंतु वांटताना कोणतीही वस्तू नष्ट होऊ देता कामा नये. गाईचे तुकडे करणेच शक्य नाही. नारळाच्या झाडाचे तुकडे केले तर ते झाड मरेल व दुलईचे तुकडे केले तर ती निरुपयोगी होईल. म्हणून मी अशी युक्ती सांगतो की बाबांच्या इस्टेटीतली एकही वस्तु नष्ट होणार नाही व त्यांचा उपयोग पण होइल. आपली ही गाय आहे. या गाईचा पुढला हिस्सा तुझा व मागचा माझा. तसेच हे नारळाचे झाड आहे. त्याचा खालचा हिस्सा तुझा व वरचा माझा. राहून राहली दुलई. ती दिवसा तुझी व रात्री माझी. अशी आपण वांटणी करून घेतली म्हणजे आपल्याला बाबांनी सोडलेल्या वस्तूचा उपयोग होत राहील व त्या वस्तूवर दोघांची मालकी पण राहील." धाकट्या भावाने मोठ्या भावाचे मतलबी म्हणणे कबूल केले.

धाकटा भाऊ रोज गाईला चरायला नेई व तिचा पुढचा भाग धुवून स्वच्छ ठेवी. मोठा भाऊ गाईचे दूध काढून एकटा पिऊन टाकी. धाकटा भाऊ रोज नारळाच्या झाडाला पाणी घाली व मोठा भाऊ नारळ तोडून खाई. धाकट्या भावाला दिवसा दुलईची गरजच नसे. मोठा भाऊ मात्र रात्री दुलई पांघरून झोपी जाई. दिवसा दुलाई उन्हात तापवून काळोख पडण्याच्या आत ती झाडून घडी घालून ठेवून देण्याचे काम धाकट्या भावालाच करावे लागे.

मोठा भाऊ अशा तऱ्हेने धाकट्या भावाला फसवीत असल्याचे गावातल्या एका वृद्ध गृहस्थाच्या लक्षात आले. मोठा भाऊ घरात नाही हे पाहून तो एक दिवशी धाकट्या भावाकडे येऊन म्हणाला–"काय रे धाकटू! तू रोज गाईला चरायला नेतोस तिला दाणा पाणी सर्व घालतोस. दूध कितीरे देते ती? तू किती दूध पितोस? तसेच नारळाच्या झाडाचे खत पाणी तूच करतोस शहाळी काढून पाणी पितोस की नारळच खातोस? आणि रोज दुलई उन्हात वाळवतोस मग ऊबदार पांघरुणात छान झोप येत असेल नाही?"

"नाही हो! गाईचा पुढलाच हिस्सा माझ्या वांट्याचा आहे आणि मागचा हिस्सा दादाचा आहे! तसाच नारळाच्या झाडाचा फक्त खालचा हिस्साच माझ्या वांट्याचा आहे आणि वरचा हिस्सा दादाच्या वांट्याचा. दुलई दिवसाच्या वेळी माझी व रात्रीच्या वेळी दादाची अशी वांटणी करून घेतली आहे आम्ही दोघांनी आपसात!" धाकटा म्हणाला.

"अरे खुळचा! तुझ्या दादाने मग तुला फंसविले आहे. मी सांगतो तसे कर, म्हणजे त्याचे डोके ठिकाणावर येईल आणि त्याला अद्दल घडेल." असे सांगून म्हाताऱ्याने काय काय करायचे हे त्याला छान समजावून सांगितले आणि निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी मोठा भाऊ दूध काढायला आला तेव्हां धाकट्याने गाईच्या तोंडाला काठी मारली. तेव्हां मोठ्याने विचारले–"हे काय रे करतो आहेस?"

"गाईचा पुढला भाग माझ्या वांटयाचा आहे. मी काय वाटेल ते करीन. तुला काय त्याचे?" धाकटा म्हणाला.

मोठ्या भावाला कळले की कोणीतरी किल्ली फिरविलेली दिसते आहे. म्हणून म्हणाला–"गाईला मारू नकोस, तुला मी अर्धे दूध देईन."

थोड्या वेळाने मोठा भाऊ नारळ काढायला झाडावर चढला. तेव्हां धाकटा भाऊ कुऱ्हाड घेऊन झाड तोडू लागला. मोठ्या भावाने जेव्हां विचारले की काय रे करतो आहेस, तेव्हां तो म्हणाला–"हा भाग माझ्या वांटयाचा आहे, मी काय वाटेल ते करीन. तू कोण विचारणार?"

"मी अर्धे नारळ तुला देत जाईन!" अशी कबुली निमुटणे मोठ्याने दिली.

रात्री मोठा भाऊ पांघरायला दुलई घेऊन निघाला तर ती भिजलेली होती.

"अरे! रजई अशी ओली कां? पांघरायची कशी?" मोठ्या भावाने विचारले.

"मी दिवसा दुलई घेऊन पांघरून निजावे म्हटले तर उकडू लागले. म्हणून थोडे पाणी शिंपडले होते." धाकटा म्हणाला.

"दुलई अशी भिजवली तर कामातून जाते! कधी कधी रात्री तू वापर कधी मी घेईन." मोठा भाऊ म्हणाला.

त्यानंतर मोठ्याने धाकट्याची फसवणूक करण्याचे सोडून दिले.

मखमलीची टोपी

सिंहल देशात एक गरीब मनुष्य रहात असे. तो एक वासरू घेऊन बाजारात विकायला निघाला. वाटेत एका जागी जंगलात चोरांनी त्याला अडविले व विचारले–"कोठे रे चालला आहेस?"

"हे वासरू विकायला घेऊन चाललो आहे, बाजारात." तो म्हणाला.

"अरे, हे वासरू नाही, कोकरू आहे! खुळाच दिसतोस की रे!" चोर म्हणाले.

"हे कोकरू नाही, वासरू आहे! लहान आहे म्हणून तुम्हांला कळले नसेल." गरीब मनुष्य म्हणाला.

"आमची थट्टा करतो आहेस का रे? कोकरू कसे असते आणि वासरू कसे असते हे आम्हांला माहीत नाही होय बरे तर हे कोकरू आम्ही विकत घ्यायला तयार आहो. आम्ही तीन रुपये देऊ." चोर म्हणाले.

त्या गरीब माणसाने विचार केला की हे कोणी लबाड बदमाष दिसत आहेत. ते देतील तेवढे पैसे घेऊन सुटका करून घ्यावी. म्हणून त्याने चार रुपये मागितले व चोरांनी चार रुपये देऊन ते वासरू त्याच्याकडून विकत घेतले.

चोर वासरू घेऊन थोडे अंतर चालून गेल्यावर तो गरीब मनुष्य विचार करू लागला की या लबाडांनी मला लुबाडले आहे तर यांना अद्दल घडेल असे काही तरी केले पाहिजे. असा विचार करून तो धावत धावत गेला व म्हणाला–"मी एकटा गरीब आहे. मला सुद्धा तुमच्या बरोबर राहू देता का? तुम्ही सांगाल ते काम मी करीत राहीन."

चोरांनी होकार दिल्यावर तो त्यांच्याबरोबर राहून ते सांगतील ते काम करू लागला. काही दिवसांनी तो गरीब मनुष्य

बाजारातून एक मखमलीची टोपी विकत घेऊन ती घालून आला. त्याची ती टोपी पाहून चोर मोठ्याने हसू लागले.

"तुम्ही माझी टोपी पाहून हसता आहा. पण या टोपीचा प्रताप कळला की गप्प बसाल." गरीब मनुष्य चोरांना म्हणाला.

"सांग तर काय काय प्रताप आहे तुझ्या टोपीचा तो!" चोरांनी त्याला विचारले.

"मी ही टोपी घालून कोणाकडे गेलो की मला फुकट जेवायला मिळते आणि वर फुकटाचा आदरपण मिळतो. ही टोपी असली की चैनीत सर्व आयुष्य जाईल." गरीब मनुष्य म्हणाला.

"तुझ्या या गप्पा सोड आणि तुझ्या टोपीचा प्रताप काय आहे तो आम्हांला दाखव." चोर त्याला म्हणाले.

"चला, उद्याच दाखवतो." गरीब मनुष्य म्हणाला. त्यादिवशी रात्री तो गरीब मनुष्य गावातल्या दोन खानावळवाल्यांकडे गेला व त्यांना पैसे देऊन त्यांनी काय करायचे हे सांगून परत येऊन झोपला.

दुसऱ्या दिवशी तो त्या चोरांना घेऊन एका खानावळीत गेला. खानावळीचा मालक धावत पुढे येऊन हात जोडून विचारू लागला–"काय सेवा करू आपली?" आणि त्यांना जेवणाच्या खोलीत घेऊन गेला.

"आम्ही चौघे आहो. चार ताटे घेऊन या, स्पेशल बरं का?" गरीब माणसाने मोठ्या तोऱ्यात हुकूम सोडला.

खानावळवाल्याने त्यांना उत्तम जेवण वाढले. खाऊन पिऊन ते जाऊ लागले तेव्हा विनयपूर्वक म्हणाला–"आपण असंच रोज येत रहावे."

तो आदर सत्कार पाहून चोर चकितच झाले. खानावळवालादेखील पैशाशिवाय रोज जेवायला या म्हणतो आहे. या मखमलीच्या टोपीचाच प्रताप असला पाहिजे.

त्या दिवशी संध्याकाळी तो गरीब मनुष्य आपल्या तिघां मित्रांना दुसऱ्या खानावळीत घेऊन गेला. तेथे देखील त्यांचा तसाच आदर सत्कार झाला. खानावळीचा मालक त्यांना निरोप देते वेळी म्हणाला–"आपण अशीच कधी कधी कृपा करावी या गरिबावर!"

चोरांना टोपीचा प्रताप किती मोठा आहे, याबद्दल थोडी देखील शंका उरली नाही. ती टोपी जादूची तरी असावी किंवा तिच्यात दुसरे काही तरी गुपित असावे, अशी त्यांनी खात्री पटली. चोर त्या गरीब माणसाच्या पाठीस लागले की ही टोपी आम्हांला विकून टाक. तू मागशील ती किंमत द्यायला आम्ही तयार आहो.

"अहो पण मी ही टोपी विकून टाकली तर माझे पुढे कसे चालेल?" गरीब म्हणाला.

"हे पहा, आमच्या जवळ जे काही आहे ते सर्व आम्ही तुला देतो, तू तेवढी टोपी आम्हांला दे." चोर गरिबाला म्हणाले.

जणुकाही त्यांच्यावर उपकारच करतो आहे असे दाखवून तो गरीब चोरांना म्हणाला–"तुम्ही चांगली माणसे आहां म्हणून मी ही टोपी द्यायला तयार होतो आहे." असे सांगून चोरांकडून त्यांचे सर्व पैसे काढून घेऊन त्याने त्यांना टोपी दिली आणि काही बोलल्या शिवाय निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी तिघे चोर आपल्या हातात मखमलीची टोपी घेऊन एका खाना वळीत गेले. पोटभर पक्वान्ने झोडली आणि पैसे दिल्याशिवाय जाऊ लागले तेव्हां खाना-वळीचा मालक पैसे मागू लागला. ते चकित होऊन विचारू लागले–"पैसे कसले?" खानावळीच्या मालकाने खूप शिव्या हासडून त्यांच्याकडून सर्व पैसे वसूल केले.

तिघे चोर बाहेर आले आणि परस्परांची तोंडे पहात विचार करू लागले, असे कां बरे झाले? त्यांना वाटले की टोपी जवळ ठेवून काय उपयोग? कोणी तरी एकाने ती डोक्याला घातली पाहिजे, तरच या टोपीचा प्रताप प्रगट होईल.

त्या दिवशी रात्री त्यांच्या पैकी एकाने टोपी घातली व खानावळीत गेले. तिघांनी खूप खाऊन पिऊन घेतले आणि पैसे दिल्या शिवाय ते निघाले तेव्हां खाना-वळीच्या मालकाने त्यांच्या जवळ पैसे मागितले. पण त्यांच्या जवळ पैसेच उरले नव्हते. खानावळीच्या मालकाने त्यांना चांगला चोप देऊन बाहेर हाकलून लावले.

तेव्हां कोठे चोरांना कळले की त्या गरीब माणसाला त्यांनी फसविले होते त्याबद्दल त्याने त्यांना अशा तऱ्हेने फसविले.

पडकें देऊळ

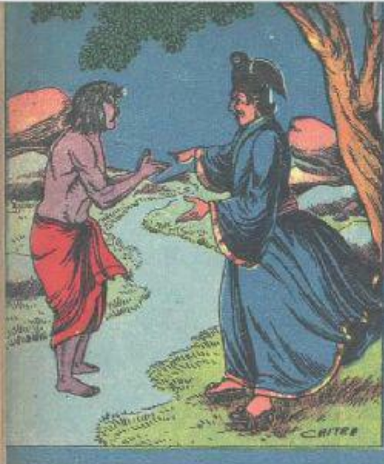
[१५]

[शिखीमुख व त्याचे अनुयायी आकाशगुहेजवळ पोचले. गोंड लोक नाचगाण्यात मग्न होते. शिखीमुखने एका गोंड माणसाला धरले. त्याच्याकडून थोडी माहिती कळल्यावर शिखीमुख वाघाचे कातडे पांघरून पुढे आला. पुजाऱ्याने त्याला ओळखले. तिकडे विक्रमकेसरीने पिंजऱ्यातून वाघाला सोडले. पुढे–]

पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याला प्रथम नकली वाघ असेल असा संशय होता. परंतु तो खरा वाघ निघाला. वाघ पुजाऱ्यावर आणि गोंड सरदारावर झडप मारायला धावला. त्याने चार पांच जणांना पंज्याने मारून जमिनीवर लोळवले. तेथे राहणे धोक्याचे आहे हे ओळखून पडक्या देवळाचा पुजारी आकाशगुहेजवळच्या एका खडका-आड पळू लागला. गोंड सरदारपण आकाश गुहेकडे पळत जात अनुयायांना ओरडून सांगत होता–"मूर्ख हो! पळता काय? आगीतली लाकडे घेऊन वाघाच्या अंगावर धावा."

गोंड लोक त्याप्रमाणे आगीतली लाकडे घेऊन वाघावर धावले. विस्तव पाहून वाघ मागे फिरला. इतक्यात पुजारी ओरडला–"ए नागगिधाडा!"

एकाएकी वाघ आल्याने जी गडबड उडून गेली होती त्यामुळे आकाशगुहेकडे पुजारी

पळून गेल्याचे शिखीमुखला कळले नाही. त्याने गोंडनायकालाच पाहिले व तो त्याच्या पाठोपाठ धावला. पण शिखीमुखला पुजाऱ्याने पाहिले व आपल्या नोकराला बोलाविले. पुजाऱ्याचा आवाज ऐकून नागगिधाड ओरडून म्हणाला–"मालक! मी हा येथे आहे. हा पहा, आलो!"

"आपण येथे ज्या कामासाठी आलो होतो ते झाले. आता आपण ब्रह्मपुत्रा नदीच्या खोऱ्यात गेले पाहिजे." असे म्हणत पुजारी पळत डोंगर चढू लागला.

तेव्हां नागगिधाड म्हणाला–"धनी मी आकाशात उडतो."

"या काळोखात उडणे धोक्याचे आहे. तू चटई गुंडाळून घेतलीस? दोरखंड डोंगराच्या शिखरावरच्या खडकाला बांधलेस?" पुजाऱ्याने विचारले.

"आपल्या हुकमांप्रमाणे सर्व तयार ठेवले आहे. मालक! आपण उडत खाली खोऱ्यात जायचे का?" नागगिधाडाने विचारले.

"असला मूर्खपणा करून हात पाय मोडून घेशील. दोरखंडाला धरून मी पहिल्याने खाली खोऱ्यात जातो. तू गुंडाळलेली चटई उचलून घेऊन माझ्या मागून ये." पुजारी म्हणाला.

दोघे डोंगराच्या टोकाला चढून वर पोचले होते. तेथे एका खडकाला दोरखंड बांधलेले होते. त्या खडकाजवळ चटईत नागमल्लीला गुंडाळून ठेवले होते. तिच्या तोंडात बोळे कोंबून ते पट्टीने बांधले होते.

पुजाऱ्याने एकदा खात्री करून घेण्यासाठी नागमल्लीकडे पाहिले. नंतर खडकाजवळ जाऊन दोरखंड घट्ट बांधले आहे की नाही हे पाहून घेतले. नंतर उभा असलेल्या नागगिधाडाला म्हणाला–"खोऱ्यात उतरून जाण्यास दोरखंड पुरेल का?"

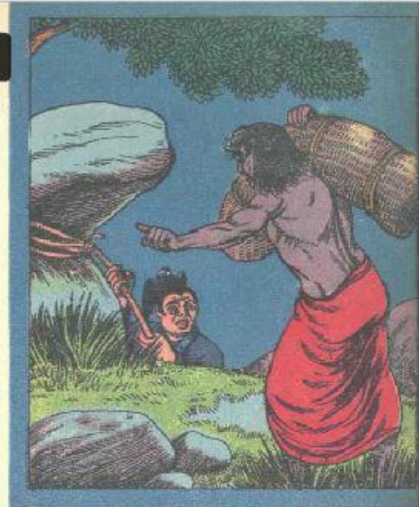
"खोऱ्यापर्यंतच मालक! आपण मंत्र-प्रयोग केलात तर ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यापलीकडे देखील पोचेल." नागगिधाड म्हणाला.

"मूर्ख! ही काय बटबट चालविली आहेस? आज रात्री पिऊं नकोस म्हणून तुला मी बजावून सांगितले होते. तरी तू ताडी पिऊन आला आहेस. बटबट बंद कर व माझ्या पाठी मागून गुंडाळलेली चटई खांद्यावर घेऊन उतरू लाग." असे सांगून पुजारी दोरखंड धरून त्याच्या मदतीने डोंगर उतरू लागला.

नागगिधाडाने एकदोनदा हातवारे करून "ही सर्व पुजारी धन्याची आज्ञा आहे!" म्हटले व चटईत गुंडाळून ठेवलेल्या नाग-मल्लीला खांद्यावर घेऊ लागला. तेव्हां आकाशगुहेकडून आरडाओरडा ऐकू आला.

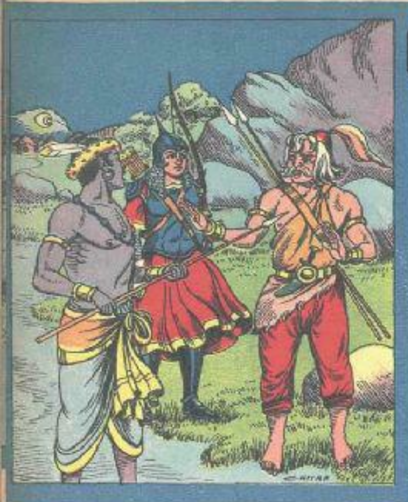
नागगिधाडाने भीत भीत एकदा त्या बाजूला पाहिले व पुजाऱ्याला विचारले– "मालक! शिखीमुखचे अनुयायी गोंड नायकावर हल्ला करीत आहेतसे दिसते! आपण नको का जायला त्याच्या मदतीला?"

"अरे, त्या बदमाष गोंडनायकाच्या मदतीला जायचे म्हणतोस? तोंड बंद कर व मुकाट्याने माझ्या पाठीमागून ये! त्या

गाढवाने मी सांगितल्याप्रमाणे एक काम तरी केले का? त्याला भूतनायकाने दगा दिला. मी मंत्रबळाने दोघांना चकविले आणि नागमल्लीला आपल्या ताब्यात करून घेतले. आतां त्या मूर्खाचा या डोंगरावरून कडेलोट झाला तरी मला फिकीर नाही." पुजारी म्हणाला.

"बिचारा गोंडनायक, चांगला होता हो तो! कदाचित शिखीमुखच्या हाती त्याचे मरण लिहिले आहे." नागगिधाडाची बटबट चालू होती. तो नागमल्लीसकट चटई उचलून घेऊन दोरखंड धरून खाली खोऱ्यात उतरू लागला.

नागगिधाडाला वाटले त्याप्रमाणेच आकाश गुहेजवळ शिखीमुख व त्याच्या अनुयायांनी गोंड नायक व त्याच्या टोळीला घेरले. त्या गडबडीत दोघेतिघे गोंड घायाळ होऊन पडले. शक्य झाल्यास विशेष रक्तपात होऊ न देता नागमल्लीला गोंड लोकांच्या मदतीने सोडवून आणावे, असा शिखीमुखचा विचार होता. म्हणून तो गोंड नायकाला दरडावून म्हणाला–"आपल्या अनुयायांना हातातली शस्त्रे खाली टाकायला सांग! फुकट रक्तपात करण्याची आमची इच्छा नाही. नागमल्लीला सोडवून घेऊन जाण्यासाठी आम्ही आलो आहो. तुमच्या केसालाही आमच्या कडून धक्का पोंचणार नाही."

"नागमल्लीला एकटीला नाही, त्या दुष्ट पुजाऱ्याला पण आमच्या ताब्यांत दिले पाहिजे!" विक्रमकेसरी गोंड नायकावर भाला रोखून म्हणाला.

गोंड नायक थरथर कापत होता. घाबरट आवाजात म्हणाला–"यात आमचीच चूक. आम्ही पैशाच्या मोहाळा बळी पडून नागमल्लीला धरून आणले. तिच्या बापाकडे पुष्कळ पैसे आहेत. त्याच्याकडून पैसे काढून घेऊन नागमल्लीला परत करण्याचा आमचा विचार होता. पण शेवटी आम्हीच असे तोंडघशी पडलो."

"आता पुढे जे होईल ते आतां तरी लक्षात आले का? चांगले डोळे उघडून पहा! प्रथम हे सांग तो लबाड पुजारी कोठे आहे व तो भूतनायक कोठे आहे? त्यांना तू कोठें लपवून ठेवले आहेस?" असे दटावून विचारीत शिखीमुख गोंड नायक उभा होता तिकडे दोन पावले पुढे गेला.

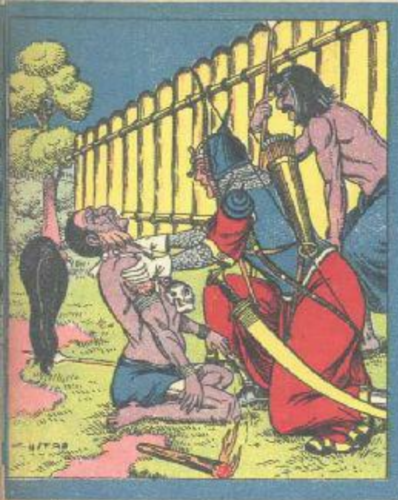
गोंड नायकाचे सर्व अंग भीतीने थरारले. तो काही बोलणार इतक्यात कुंपणानजीक भूतनायक रडक्या आवाजात ओरडू लागला–"वाघाची गोष्ट विसरलात का? मालक! धावा! मला वांचवा! मला खाणार आहे हा!"

भूतनायकाचा आवाज ऐकून विक्रमकेसरी दोघा तिघा शबरांना बरोबर घेऊन तिकडे धावला. वाघ कुंपणाला टेकून उभा होता. भूतनायक गुडघे टेकून एक विझत आलेले लाकूड त्याला दाखवून स्वतःचा बचाव करीत होता. वाघ ते लाकूड पाहून थोडा भ्याला असावा. एकदम झडप मारण्याची हिंमत होत नव्हती त्याला, फक्त बसल्या बसल्या गुरगुरत होता.

"या भूतनायकाला उद्यां वाघापुढे टाकू. आज त्याची आपल्याला गरज आहे. उचला जळती लाकडे आणि वाघाला पुन्हा पिंजऱ्यात कोंडण्यासाठी घेरा." विक्रमकेसरी म्हणाला.

विक्रमकेसरीचा तो हुकूम कानी पडतांच तीनचार शबर शेकोट्यांजवळ धावले व जळती लाकडे घेऊन वाघाला पिंजऱ्यात कोंडण्याच्या प्रयत्नाला लागले. भूतनायक पळून जाऊ नये म्हणून विक्रमकेसरीने दोघां शबरांना त्याच्यावर नजर ठेवण्यास नेमले होते. वाघाने एकदां मोठ्याने डरकाळी फोडली व नंतर कुंपणाला चिकटून हळूहळू चालू लागला. तो पिंजऱ्याजवळ पोंचताच एका शबराने त्याला अडविले. वाघ प्रथम

त्याच्यावर उडी मारण्यास सरसावला, पण भिऊन गुपचूप पिंजऱ्यात शिरला. लगेच विक्रमकेसरीने पिंजऱ्यावर चढून पिंजऱ्याचे दार जोराने बंद केले.

विक्रमकेसरी परत आला तेव्हां भूत नायक भ्रमिष्टासारखा आपले केस उपटून ओरडत काही तरी बडबड करीत होता. विक्रमकेसरीने शबर पाहरेकऱ्याला जवळ बोलावून विचारले–"कायरे बडबड करतो आहे तो? याने पळण्याचा प्रयत्न तर नाही ना केला?"

"मालक! याला वेड लागल्यासारखे दिसते आहे. मी, 'पुजारी कोठे आहे रे?' असे त्याला विचारले, तेव्हां त्याचे लक्ष दुसरेच कोठे तरी होते व तो बडबडू लागला–'तो उचलून घेऊन गेला! मरणार, नक्कीच मरणार!' असे काही तरी तो बडबडतो आहे." तो शबर पाहरेकरी म्हणाला.

विक्रमकेसरीने जवळ जाऊन भूत-नायकाचा खांदा धरून तो हासडला व विचारले–"बोल, कोणाला उचलून नेले? कोण मरणार? नागमल्लीला तू कोठे लपवून ठेवले आहेस?"

तो प्रश्न ऐकून भूतनायक जणुकाही स्वप्नातून जागा झाल्यासारखा विक्रम-केसरीकडे एक टक पहात म्हणाला–"मी नागमल्लीला ज्या झोपडीत लपवून ठेवले होते तेथून तिला पुजारी उचलून घेऊन गेला. मी शिखीमुखाला वचन दिले होते की नागमल्लीला बांचवीन. पण ती आता नाही. ती आता तेथे नाही. शिखीमुख नक्कीच मला वाघाच्या तोंडी देणार." भूतनायक रडकुंडीस येऊन बोलत होता.

भूतनायक म्हणाला ते ऐकून पुजाऱ्याने नागमल्लीला आणखी कोठे तरी लपवून ठेवले असावे असा विक्रमकेसरीला संशय

आला. आकाशगुहेत ती नक्कीच नाही. तो भूतनायकाला धरून शिखीमुख होता तेथे गेला आणि शिखीमुखला भूतनायकाकडून त्याला जे कळले होते ते सांगितले.

रागाच्या भरात भाला रोखून शिखीमुख भूतनायकाला म्हणाला–"ए भूतनायका! तुझे मरण आता जवळ आले आहे. देवाचे नाव घे! तू व तो पुजारी दोघे लबांड भामटे आहां! आम्ही त्याला हुडकले. पण तो आम्हांला कोठे दिसला नाही. बोल, कोठे लपून बसला आहे तो?"

"मालक! प्रभो! तो माझा शत्रू आहे. ही गोष्ट पाहिजे तर गोंड नायकाला विचारून पहा! आपण सांगितले होते तेथेच, त्याच झोपडीत मी नागमल्लीला आणून ठेवले होते. काळोख पडू लागल्यावर त्या दुष्टाला व त्याच्या नोकराला डोंगराच्या बाजूने जातांना मी पाहिले होते. तिकडेच कोठे तरी..." असे म्हणत भूतनायक बोलता बोलता गप्प झाला.

शिखीमुख भूतनायकाची मान धरून त्याला धक्के देत म्हणाला–"चल, दाखव ती जागा! पाय उचल?"

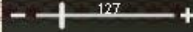
भूतनायक डोंगर चढू लागला. त्याच्या पाठोपाठ शिखीमुख विक्रमकेसरी व शबर

मशाली घेऊन धावले. मशालींच्या उजेडात त्यांना एका मोठ्या खडकाला दोरखंडाचे एक टोक घट्ट बांधलेले दिसले. लगेच खाली वाकून शिखीमुखने ते दोरखंड ओढून पाहिले. ते दोरखंड मजबूत व पिळदार होते. नंतर त्याने दोरखंडाला कान लावून पाहिला व म्हणाला–"या दोरखंडाच्या आधारे पुजारी वगैरे खाली खोऱ्यात उतरत आहेत. यात मला तरी शंका उरलेली नाही."

"तर मग कापून टाक दोरखंड! तो मूर्ख दरीत पडून आपोआप मरेल." गोंड नायक त्याच वेळी धावत तेथे येऊन म्हणाला.

"गोंड नायका! अशी घाई करून चालणार नाही. दोरखंड कापून टाकले तर एकटा पुजारीच नव्हे तर त्याच्या बरोबर नागमल्ली पण मरणार! कारण तिला घेऊन तो चालला आहे." शिखीमुख म्हणाला.

शिखीमुख म्हणाला ते ऐकून काही गोंड लोकांनी आपल्या हातातल्या मशाली दरीत फेकल्या. त्यांच्या उजेडात दोरखंडाच्या आधारे दरीत उतरणारा पुजारी, तो नागगिधाड व त्याच्या खांद्यावर गुंडाळलेली चटई सर्व स्पष्ट दिसू लागले.

"शिखी! बोल, आता काय करू या! तो दुष्ट आपल्या सर्वांच्या देखत आपल्या डोळ्यात धूळ फेकून नागमल्लीला उचलून घेऊन चालला आहे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

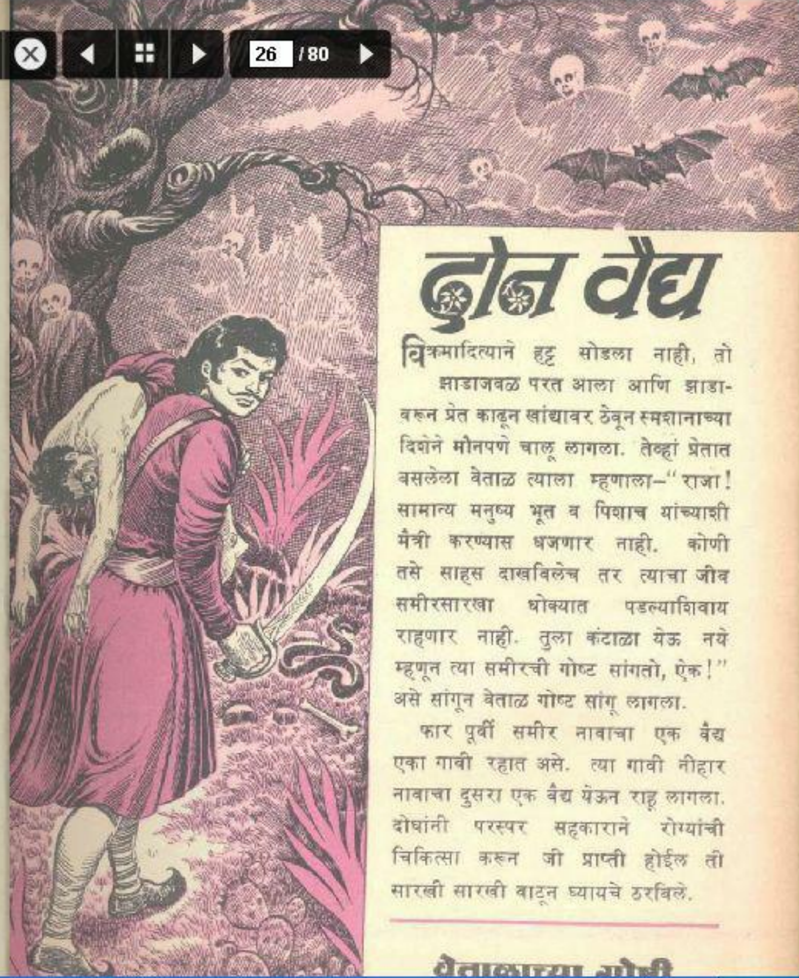
"मी आणखी एका दोरखंडाच्या मदतीने खाली जातो आणि त्याचा पिच्छा पुरवितो. या दोरखंडाला चार जणांचे वजन कदाचित पेलणार नाही. गोंड नायका! तू लवकर एक दोरखंड आणून दे." शिखीमुख म्हणाला.

गोंड नायकाने त्याप्रमाणे एक दोरखंड दोन तीन मिनिटांत मागवून दिले. शिखीमुखने त्याचे एक टोक खडकाला घट्ट बांधले व दुसरे दरीत सोडले. त्याला धरून तो खाली उतरतांना गोंडांना म्हणाला—"तुम्ही मशाली उजेडासाठी खाली फेकत जा. पण दोरीला किंवा ती धरून उतरणारांपैकी कोणाला मशालीचा जाळ लागता कामा नये!"

गोंड त्या प्रमाणे मशाली फेकू लागले. त्यांच्या उजेडात, पुजारी व नागगिधाड जवळजवळ डोंगराच्या पायथ्याला दरीत पोचत असल्याचे शिखीमुखला दिसत होते. शिखीमुख वेगाने सरसर दोर खंडाच्या मदतीने खाली सरकू लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

दोन वैद्य

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला आणि झाडावरून प्रेत काढून खांद्यावर ठेवून स्मशानाच्या दिशेने मौनपणे चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा! सामान्य मनुष्य भूत व पिशाच यांच्याशी मैत्री करण्यास धजणार नाही. कोणी तसे साहस दाखविलेच तर त्याचा जीव समीरसारखा धोक्यात पडल्याशिवाय राहणार नाही. तुला कंटाळा येऊ नये म्हणून त्या समीरची गोष्ट सांगतो, ऐक!" असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

फार पूर्वी समीर नावाचा एक वैद्य एका गावी रहात असे. त्या गावी नीहार नावाचा दुसरा एक वैद्य येऊन राहू लागला. दोघांनी परस्पर सहकाराने रोग्यांची चिकित्सा करून जी प्राप्ती होईल ती सारखी सारखी वाटून घ्यायचे ठरविले.

समीरचे लग्न झाले होते. त्याची बायको रूपवती होती. नीहार अविवाहित होता. एकदां त्यांच्याकडे एका लहान आजारी मुलाला लोक घेऊन आले. त्याच्या मानेला एक जखम झाली होती, पण अंगावर रक्ताचे डाग नव्हते. त्याची नाडी मंद पडली होती. त्याचे रक्त वाहून गेल्यासारखे वाटत होते.

नीहारने त्या मुलाला काही शक्तिवर्धक औषधे दिली व त्या मुलाला आपल्याच घरी ठेवून घेतले. तो स्वतः एका कोपऱ्यात धनुष्यबाण घेऊन पाहऱ्यासाठी लपून बसला. मध्यरात्रीच्या समारास त्याला एक पिशाचीण खिडकीतून आत शिरतांना दिसली. नीहारने तिला एक बाण मारला. तो बाण तिच्या डाव्या मांडीला लागला. तेव्हां ती खिडकी बाहेर उडी मारून निघून गेली.

त्यां राक्षसिणीनेच मानेला चावा घेऊन त्या मुलाचे रक्त शोषून घेतले असावे, यात नीहारला संशय उरला नाही.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर समीरने बायकोला जातांना पाहिले. तिच्या मांडी-जवळ तिच्या लुगड्याला त्याला रक्ताचे डाग दिसले. त्याने बायकोला विचारले–"हे रक्ताचे डाग कसे काय ग?"

ती म्हणाली–"मी पहाटे पाणी आणायला नदीवर गेले होते. कोणीतरी बाण मारला तो मला लागला. विशेष लागले नाही."

समीरने लगेच बायकोच्या जखमेला औषध लावून पट्टी बांधून ठेवली. नंतर नीहारच्या घरी जाऊन मुलाची तब्येत कशी काय आहे, या गोष्टीची चवकशी केली. तेव्हां मुलाला रात्रभर छान झोप लागली असल्याचे नीहारने सांगितले.

समीर आपल्या मित्राला म्हणाला–"अलीकडे गावात काही काही विचित्र अघटित घडते आहे. आज पहाटे माझी बायको पाण्याला गेली होती तेव्हां तिला कोणीतरी बाण मारला व तिच्या मांडीला एक मोठी जखम झाली आहे. मी औषध लावून आलो आहे."

"कोणत्या मांडीला जखम झाली आहे रे?" नीहारने समीरला विचारले.

"कां? डाव्या मांडीला." समीर म्हणाला.

"एक अप्रिय असे सत्य तुझ्या हिताचे म्हणून सांगत आहे. तुझी बायको एक पिशाचीण आहे!" नीहार म्हणाला. बाण मारणारा कोण होता हे मात्र त्याने सांगितले नाही.

समीरचे बायकोवर अपरंपार प्रेम होते. तिच्याविषयी ते अप्रिय सत्य ऐकून त्याला मनस्वी राग आला. तो मोठ्याने ओरडून म्हणाला–"खोटे, सपशेल खोटे."

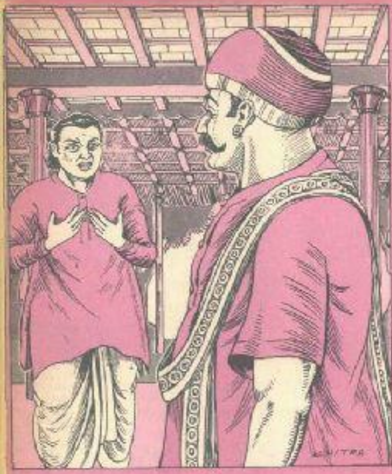
"माझ्या बोलण्यावर तुझा विश्वास बसणार नाही. पण आज रात्री तू झोपण्याचे सोंग करून तुझी बायको काय करते ते पहात रहा. तुला खरे कायते आपोआप कळेल." नीहार म्हणाला.

नीहार म्हणाला तसा समीर रात्री झोपण्याचे सोंग करून पडून राहला व बायको काय करते हें पाहू लागला.

मध्यरात्रीच्या सुमारास समीरची बायको हळूच उठली आणि एका पिशाचिणीचे रूप घेऊन खिडकीतून उडी मारून नाहीशी झाली. एका तासाभराने ती परत आली आणि तिला पुन्हां स्वतःचे रूप आले. तिचे तोंड रक्ताने माखलेले होते.

'नीहार म्हणाला ते खरे आहे तर,' समीरची खात्री पटली. उजाडल्यावर तो नीहारच्या घरी गेला आणि म्हणाला–"तू म्हणाला होतास ते खरे ठरले. माझी बायको खरोखरच पिशाचीण आहे. आता काय करू, तूच सांग." त्याने रात्री घडलेले सर्व वृत्त सांगून सल्ला विचारला.

"तिचा गळा दाबून टाक आणि मोकळा हो." नीहार म्हणाला.

"ते नाही माझ्या हातून होणार." समीर म्हणाला. कारण त्याचे बायकोवर इतके प्रेम होते की त्याला ते फार मोठे पापकर्म वाटले.

"तुला ते शक्य नसेल तर मी ते करतो. आज दुपारी तू घराबाहेर कोठे तरी निघून जा." नीहार म्हणाला.

दुपार होण्यापूर्वीच समीर घराबाहेर पडला. त्याला वाटत होते की तो परत येण्यापूर्वीच त्याच्या बायकोचा खून झालेला असणार. याहून जास्त पत्नीद्रोह आणखी काय असणार? नीहारने हे सर्व सांगितलेच नसते तर माझा संसार सुखाचा झाला असता. याशिवाय नीहारची व माझी मैत्री झाली तेव्हांपासून माझे नुकसानच झाले. मला जी प्राप्ती होते तिच्यातली अर्धी त्याला फुकटात मिळते. त्याच्या मैत्रीमुळेच बायको पिशाचीण असल्याचे कळले. मैत्री केलीच नसती तर बायकोचे गुपित मला कळले नसते व हे विघ्न आले नसते.

हळूहळू समीर नीहारचा द्वेष करू लागला आणि थोड्या वेळाने त्याचा कांटाच दूर करण्याचा त्याने मनातल्या मनात निश्चय केला. तो सरळ गावच्या न्यायाधिशाकडे गेला आणि म्हणाला–"महाप्रभो! नीहार माझ्या बायकोचा खून करण्यासाठी माझ्या घरात शिरला आहे. त्याचे गुप्त प्रेम तिच्यावर होते व त्यात त्याला निराश व्हावे लागले." न्यायाधिशाने दोघां तिघां शिपायांना समीरबरोबर त्याच्या घरी पाठवून दिले.

ते समीरच्या घरी पोचले त्याच वेळी नीहार समीरच्या बायकोला ठार करून बाहेर येत होता. शिपायांनी त्याला लगेच अटक केली. समीरने नीहारवर जो आरोप लावला होता तो खरा ठरला.

नीहार समीरला म्हणाला–"मित्रा! तू माझ्याहून जास्त वस्ताद निघालास! तू आपल्या बायकोच्या हातून स्वतःला सोडवून घेण्यास माझा उपयोग करून घेतलास. दुसरी गोष्ट म्हणजे वैद्यकीच्या धंद्यात मिळणारी सर्व प्राप्ती स्वतःस मिळावी म्हणून माझा कांटा अशा तऱ्हेने दूर करतो आहेस होय ना? ठीक, आपल्या प्रयत्नात तुला यश मिळो!" असे सांगून नीहार मोठ्याने खदखदां हसला व पिशाच रूप घेऊन अदृश्य झाला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा! समीर व नीहार दोघांनी परस्परांना फसविले. यात कोणी कोणाला जास्त फसविले. या शंकेचे समाधान माहीत असून करून दिले नाहीस, तर तुला त्याचा जो परिणाम होईल तो माहीत आहेच, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"दोघांनी परस्परांस फसविले, परंतु ही फसवणूक निरनिराळ्या प्रकारची होती. स्वतः पिशाच असल्याची गोष्ट नीहारने समीरला सांगितली नाही. वैद्यकीच्या धंद्यात दोघे भागीदार होते. त्या धंद्यात नीहारने समीरला फसविले नाही. समीरची बायको एक पिशाचीण आहे ही गोष्ट कदाचित नीहारला चांगली माहीत होती. पण त्याने ती गोष्ट कधी उघड केली नाही. ज्यावेळी वैद्यकीच्या धंद्यात विघ्न येत असल्याचे त्याला दिसून आले तेव्हां त्याने ती गोष्ट उघड सांगितली. पण पिशाचीण बायकोला ठार करून त्याच्यावर ज्या मित्राने उपकार केला होत त्या मित्राचा द्रोह समीरने केवळ स्वतःच्या स्वार्थासाठी केला. म्हणून त्याचा हा मित्रद्रोह अक्षम्य ठरतो."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला व पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

खरा पुतळा

एका राजाकडे एकदा दोन शिल्पकार आले. दोघे आपल्या धंद्यात प्रवीण होते. राजाने दोघांची परीक्षा घेण्यासाठी आपल्या मुलीचा पुतळा एकाच तऱ्हेचा करण्यास सांगितले. राजकन्या हातात एक फळांचे ताट घेऊन उभी आहे असे पुतळे दोघांनी तयार केले.

दोन्ही पुतळे एकाच सारखे होते. स्वत: राजकुमारीच हातात फळांचे ताट घेऊन उभी आहे असे पाहणाऱ्याला वाटे. सर्व दरबारी दोन्ही पुतळे पाहून आश्चर्यचकित होऊन म्हणाले– "ही तर राजकन्याच उभी दिसते आहे. सोन्याचे ताट हातात आहे व हातातली फळे कशी ताजीच वाटत आहेत." दोन्ही पुतळे एकसारखे होते. दोघांना ठरलेले बक्षिस सारखे वाटून द्यावे, असे सर्वांचे मत पडले.

परंतु राजा म्हणाला–"आपण दोन्ही पुतळे सखोल दृष्टीने पाहू या." त्याने दोन्ही पुतळे जवळ जवळ आणून ठेवविले आणि आपल्या पाळलेल्या पोपटांपैकी एकाला पिंजऱ्यांतून सोडले. त्याने एका पुतळ्याच्या हातातल्या फळावर झडप मारली व त्यातली फळे खाण्यासाठी त्यांच्यावर चोच मारू लागला. परंतु हताश होऊन परत उडून पिंजऱ्यात जाऊन बसला.

राजाने दुसऱ्या पोपटाला सोडले. तो देखील निराश होऊन परतला.

सर्व म्हणाले–"त्याच शिल्पकाराची कला अद्वितीय आहे."

"नाही! दुसऱ्याची शिल्पकला जास्त चांगली आहे. मी त्यालाच इनाम द्यायचे ठरविले आहे." सर्व चकित होऊन राजाला त्याचे कारण विचारू लागले.

"पहिल्या पुतळ्यावर पुतळा समजूनच पोपट जाऊन बसले. दुसरा पुतळा पाहून ती स्वत: राजकन्याच आहे असे वाटल्यावरून भीतीमुळे दोघांपैकी एकदेखील तिकडे फिरकला नाही. तुम्ही जवळ जाऊन पहा, दुसऱ्या पुतळ्याच्या डोळ्यात जी चमक आहे ती पहिल्या पुतळ्याच्या डोळ्यात नाही. राजाचा तो निर्णय सर्वांना योग्य वाटला.

भाटीचे लग्न

सुवर्णगिरीचा राजा जयचंद्र याला चंद्रावती नावाची एक मुलगी होती. राजाचे मुलीवर फार प्रेम होते. तो तिचे सर्व लाड पुरवी. परंतु तिला समजूत कमी होती.

तिने एक भाटी पाळली होती, ती भाटी चंद्रावतीला मैत्रिणीसारखीच वाटे.

चंद्रावतीच्या रूपाचे वर्णन ऐकून तिच्याशी लग्न करण्याच्या हेतूने अनेक राजकुमाराकडून निरोप येऊ लागले. त्यांच्यापैकी पद्मपुरीचा युवराज जयंत आपल्या मुलीला योग्य वर होईल असे जयचंद्रला वाटले. जयंत देखणा व हुशार होता.

जयचंद्रने लग्नाची गोष्ट काढल्यावर तिच्या भाटीचे लग्न आधी करून देण्याबद्दल मुलीने हट्ट धरला.

"त्यात काय मोठे से? त्याला किती वेळ लागतो? तुझे लग्न ठरले की एका मिनिटात तुझ्या भाटीचे लग्न लावून देतो." राजा म्हणाला.

पण ती अर्धवट मुलगी हट्ट धरून बसली व म्हणाली–"माझ्या भाटीचे लग्न पण एका योग्य बोक्याशीच झालं पाहिजे. असा बोका शोधून आणणाऱ्या राजकुमाराशीच मी लग्न करीन." राजाने अनेक प्रकारे तिची समजूत घालून खुळ्यासारखा हट्ट सोडून देण्यास सांगितले. पण मुलगी ऐकेच ना. म्हणून राजाने मंत्र्याला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला.

"राजकन्येला खुष करायला आपण एक नाटक करू या. त्यात आपला हेतू साध्य होईल. मंत्री म्हणाला."

"ते सर्व तूच कर बाबा! मला तर काही सुचत नाही." राजा म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी मंत्र्याने राजधानीभर दवंडी पिटविली आणि त्याच दिवशी

श्री. रमाकांत सावकार

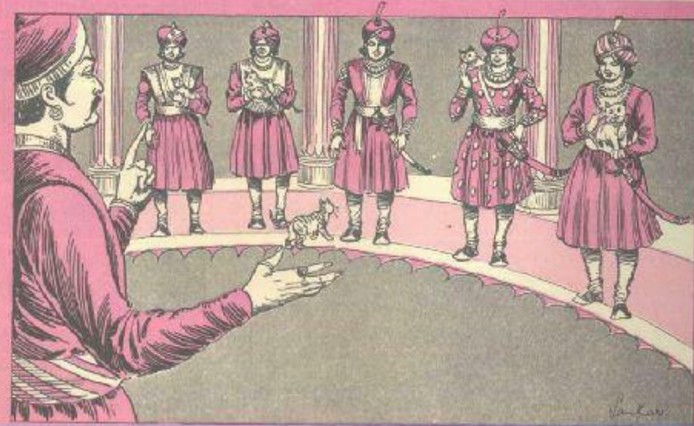
जयंतच्या नावी एका दूताच्या हाती पद्मपुरीला एक निमंत्रण पत्र पाठविले. दवंडी पिटविली, त्यातला मजकूर असा होता–"राजकन्येच्या भाटीला योग्य वर असा बोका घेऊन येणाऱ्या राजकुमाराशी राजकन्या लग्न करण्यास तयार आहे."

दवंडी राजकन्येला ऐकू जाईल अशा तऱ्हेने पिटविण्यात आली. राजकन्या दवंडी ऐकून खूष झाली.

राजधानीतले अनेक तरुण एकेक बोका घेऊन राजवाड्यात आले. मंत्र्याने एकेकाला बोलाविले व म्हणाला–

"बाळ! मी एक गोष्ट तुला प्रथमच सांगून ठेवतो, तेवढे लक्षात ठेव म्हणजे झाले. तुझा बोका राजकन्येच्या भाटीला योग्य वर आहे की नाही हे स्वतः राजेसरकार, राणी सरकार व राजकन्या तिघे मिळून ठरविणार आहेत. या तिघांपैकी एकाने देखील तुझा बोका योग्य वर नाही असे सांगितले तर तुझे डोके उडविण्याची जबाबदारी राजे सरकारांनी माझ्यावर टाकली आहे. म्हणून ठीक विचार करून काय ते ठरव."

ते ऐकून एकेक करून सर्व तरुण आपापला बोका घेऊन घरी परतले.

असलेल्या राजकन्येशी लग्न करण्याची दुर्बुद्धी आपल्याला कोठून झाली याबद्दल ते पश्चात्ताप करू लागले.

आपल्या भाटीला योग्य वर घेऊन येणारा एक देखील तरुण येत नाही हे पाहून राजकन्येला फार वाईट वाटू लागले. तेव्हां राजा तिला म्हणाला–"मुली! अशी घाबरून जाऊ नकोस. घाई केल्याने का काम भागते? अग, तुझी भाटी म्हणजे सामान्य जातीचे मांजर आहे का? तेव्हां थोडा उशीर झाला तरी तिला योग्य वर खात्रीनेच मिळेल."

एका आठवड्याने जयंत पद्मपुरीहून आला. त्यापूर्वीच मंत्र्याने एक सुंदर बोका आणून त्याला खूप साय व लोणी खायला घालून त्याच्या अंगालापण लोणी चोळून ठेवले. त्या बोक्याला जयंतच्या हातात देऊन त्याला बरोबर घेऊन चलायला मंत्र्याने सांगितले आणि जयंतला व बोक्याला घेऊन तो राजवाड्यात आला.

राजकन्येने आपल्या भाटीला बोक्याजवळ नेऊन ठेवतांच ती बोक्याचे अंग चाटू लागली. चंद्रावतीला परमानंद झाला ती आनंदाच्या भरात टाळ्या वाजवून म्हणाली–"माझ्या भाटीला काय पण योग्य वर मिळाला पहा!"

"हा बोका हेच घेऊन आले." असे म्हणत मंत्र्याने चंद्रावतीची जयंतशी ओळख करून दिली.

देवाने मला सुद्धा योग्य पतीच निवडून दिला आहे, असे मनातल्या मनात म्हणत चंद्रावतीने आपल्या वडिलांना आपली संमती कळविली.

मंत्र्याने केलेली युक्ती उपयोगी पडली व चंद्रावतीच्या इच्छेप्रमाणे तिला नवरा मिळाला आणि राजाला पण तो मुलगा आवडला.

जयंत चंद्रावतीचा लग्नसमारंभ मोठ्या थाटामाटाने पार पडला.

भविष्यवाणी

एका गावी अनंताचारी नावाचे एक वैद्यबुवा रहात असत. वैद्यकशास्त्राची त्याला विशेष माहिती नव्हती. परंतु कोणी गरोदर स्त्री आली की तिची नाडी पाहून तो तिला मुलगा होईल की मुलगी हे अचूक सांगत असे.

वैद्यबुवांची कीर्ती त्यांच्या गावातच नव्हे, तर जवळपासच्या पंचक्रोशीत पसरली होती. वैद्यबुवांनी ज्या ज्या गरोदर स्त्रीची नाडी परीक्षा करून तिला मुलगा होईल की मुलगी सांगितलेले असे तिचे नांव गांव व तिला ज्या दिवशी व ज्या घटकेला त्यांनी तपासले असे ते एका रोजनिशीत ते स्वतःच टिपून ठेवीत. त्यांच्याकडे येणारी प्रत्येक स्त्री रिकाम्या हाताने वैद्यबुवांकडे येत नसे. पैसे, फळे किंवा कापड, जे काही तिला आणता येई ते ती बरोबर आणी. गरीब शेतकऱ्याच्या बायका भाजीपालाच आणून देत व वैद्यबुवांना नमस्कार करीत. वैद्यबुवा सांगत त्याप्रमाणे मूल झाल्यावर मुलाच्या बारशाच्या दिवशी त्या बाईच्या घरची मोठी मंडळी वैद्यबुवांना आदरपूर्वक बोलावून आणीत–आणि त्यांना धोतरजोडा व उपरणे देऊन त्यांचा सत्कार करीत.

कधी अनंताचारीचे भविष्य चुकीचे ठरे तेव्हां लोक त्याला विचारीत की काय हो तुम्ही सांगितलेले भविष्य चुकीचे निघाले की तो आपली रोजनिशी काढून त्यात त्याने काय लिहून ठेवले आहे ते दाखवी व आपले भविष्य खरे निघाल्याचे पटवून देई.

अशीच काही वर्षे लोटली. अनंताचारीच्या बायकोलाच दिवस राहले. तिने नवऱ्याला विचारले–"आता आपल्याला पण मूल होणार. माझी नाडी पाहून मुलगा होणार की मुलगी सांगता का?"

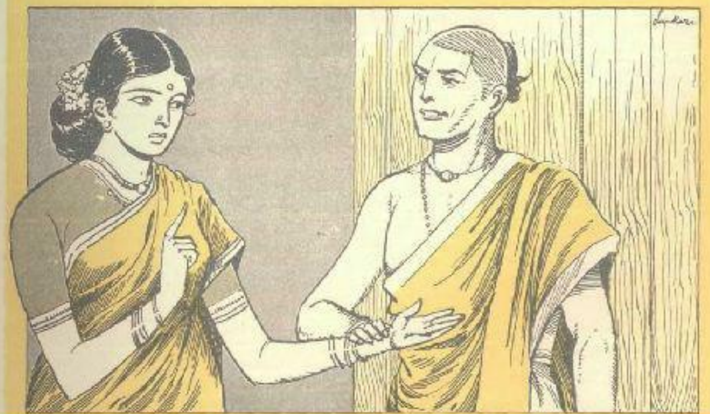
"हे कशाला हवं आहे आपल्याला? अपत्यच इतके दिवस नव्हते. आता मुलगा होवो की मुलगी, मला तरी त्यात सारखाच आनंद वाटेल." अनंताचारीने बायकोची समजूत घालण्याचा यत्न केला.

"असं काय म्हणता? आतापर्यंत तुम्ही हजारो गरोदर बायकांना मुलगा होणार की मुलगी हे सांगितलेत आणि आतां मीच विचारते आहे तर ते सांगायला काय हरकत आहे?" बायको म्हणाली.

बायकोच्या आग्रहाला मान देऊन अनंताचारीने बायकोची नाडी तपासली, पण उत्तर काहीच दिले नाही. गप्प बसून राहला. तेव्हां त्याची बायको म्हणाली– "असे काय हो गप्प आहांत, बोला ना!"

"काय सांगू? आपलीच मान खाली होणार! तुला मुलगी होणार आहे." अनंताचारी म्हणाला. बायकोच्या मनात मुलगाच व्हावा असे फार होते. पूर्वी ज्या ज्या बाईला त्याने मुलगी होईल असे भविष्य सांगितले होते. तिच्या कपाळाला आठ्या पडलेल्या त्याने पाहिल्या होत्या.

मुलगी होणार आहे, हे सांगण्यात अनंताचारीच्या बायकोला कमीपणा वाटे. म्हणून कोणी विचारले की काय हो यजमानांनी काही भविष्य सांगितले का? की ती

शांतपणे व उत्तर देई–"नाही बाई, मी नाही आपली नाडी दाखविली."

यथासमयी अनंताचारीची बायको प्रसूत होऊन तिला एक सुंदर मुलगा झाला. अनंताचारीला, बायको भविष्य खोटे ठरल्याचे सांगणार या गोष्टीची भीती वाटू लागली. तिला काय उत्तर द्यायचे याविषयी तो विचार करू लागला.

शेवटी एकदां तिने नवऱ्याला विचारलेच– "काय हो, तुम्ही जगातल्या कित्येक स्त्रियांचे भविष्य कसे अचूक सांगितलेत आणि मी विचारल्याबरोबर अशी कां तुमची तिरपीट उडून गेली?"

अनंताचारीचे तोंड फिक्के पडले. म्हणाला–"आजवर मी जे भविष्य सांगितले ते खरे निघत गेले असे का तुला वाटते?"

"सर्व म्हणतात, तुम्ही सांगितलेले भविष्य खरेच निघाले!" बायको म्हणाली.

"अग, लोक खुळे आहेत. मला ज्या ज्या बाईने येऊन नाडी दाखविली तिला मी, तोंडाला आले ते भविष्य सांगितले. कधी मुलगा तर कधी मुलगी! ती बाई गेल्यावर मी आपल्या रोजनिशीत ठीक उलटे भविष्य लिहून ठेवी. मी सांगितले तसेच मूल, म्हणजे मुलगा किंवा मुलगी झाली तर प्रश्नच नाही. पण त्याच्या उलट झाले व कोणी येऊन विचारले की काय हो, असे कसे काय झाले? तर मी त्यांना रोजनिशी प्रमाण म्हणून काढून दाखवी. त्यांना वाटे की त्यांनी ऐकले तेच चूक होते. लोकांचा हा खुळेपणा नाही तर काय? मुलगा होणार की मुलगी, हे सांगणारा वैद्य आजपर्यंत जन्मालाच नाही, या जगात." अनंताचारी बायकोला आपल्या भविष्यवाणीचे गुपित सांगून टाकून मोकळा झाला.

मोहनमाळ

एका गावी एका गृहस्थाला पुष्कळ मुले होती. मोठ्या मुलाचे नाव रामू होते. रामू स्वभावाने आळशी व भितरा होता. इतर मुले बापाच्या कामात थोडाफार हातभार लावीत, पण रामू एक देखील काम करीत नसे. म्हणून रामूवर बापाचा राग होता. बरेच दिवस गम खाऊन एके दिवशी बाप त्याला म्हणाला–"बैला सारखा दिवसभर चरत असतोस. बैल देखील काम करतो, पण तू?"

बापाने असे म्हटल्यावर रामू खांद्यावर एक कांबळे टाकून कोणाला काही सांगितल्या शिवाय घराबाहेर पडला. पाय नेतील तिकडे तो जात होता. काळोख पडू लागला तेव्हां आपण एका जंगलात असल्याचे त्याच्या लक्षात आले. सुदैवाने त्याला एक मोठे झाड दिसले. त्याला एक मोठी पोकळी होती. तो त्या पोकळीत कांबळे पांघरून झोपला.

मध्य रात्रीच्या सुमारास त्याला काही तरी आवाज ऐकू आला. तोंडावरचे पांघरूण थोडे बाजूला सारून त्याने बाहेर पाहिले. समोर दोन चोर दिव्याच्या उजेडात दागिने वांटून घेत असलेले त्याला दिसले.

एक चोर हिऱ्याचा हार हातात घेऊन म्हणाला–"हा एक हार एकाच्या वांट्याचा व उरलेले सर्व दागिने दुसऱ्याच्या वांट्याचे. हा रत्नहार मी राजकन्येच्या गळ्यातून काढून आणला. राजकन्या झोपली होती, तिला मी केव्हां हार काढून घेतला, कळले सुद्धा नाही. माझे नशीब बलवत्तर नाहीतर आज माझा जीवच जायचा!"

चोरांच्या बोलण्यावरून रामूला ती चोरी राजवाड्यात झाली असल्याबद्दल शंका उरली नाही.

रामू त्या सर्व गोष्टी बद्दल आश्चर्य करीत असता त्याला एकाएकी अशा किती

तरी शिका आल्या. एका मागून एक चोरांनी भीत भीत त्या बाजूला पाहिले तेव्हां त्यांना काळे कांबळे दिसले.

"बाप रे बाप, अस्वल आहे अस्वल!" दोघे ओरडत दागिने तेथेच जसेच्या तसेच टाकून जीव घेऊन पळून गेले.

रामू उतरून खाली आला. दागिन्यांचे गाठोडे बांधून घेतले आणि विचार करू लागला, राजाला दागिने चोरीस गेल्याचे कळल्यावर किती वाईट वाटले असेल? आणि त्याला हे मिळाले तर किती आनंद होईल? असा विचार करून तो ते गाठोडे घेऊन राजवाड्याकडे निघाला. छान उजाडले होते. त्याने पाहरेकऱ्याला, महाराजांना भेटायचे आहे असे सांगितले.

पाहरेकऱ्याने रामूकडे न्याहाळून पाहिले. राजाला भेटायला येणारा हा खेडवळ कोण? त्याला आश्चर्यच वाटले. म्हणून त्याने त्याला विचारले–"काय रे, राजाला भेटायला येणारा कोण रे तू?"

"राजवाड्यात चोरी झाली होती. दागिने चोरीला गेले होते. ते दागिने मी घेऊन आलो आहे. स्वत: सरकारांकडे द्यावे म्हणून आलो आहे." रामू म्हणाला.

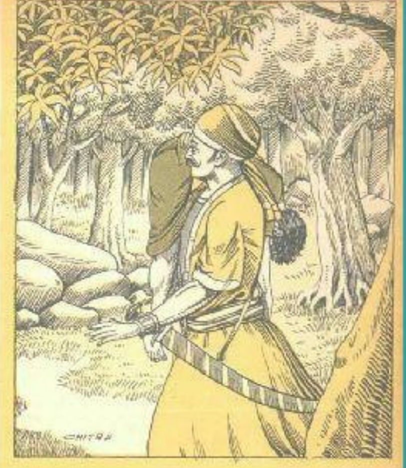
पाहरेकऱ्याने लगेच दुसऱ्या एका पाहरेकऱ्याला बोलावून त्याला पाहऱ्यावर उभे केले व रामूला बरोबर घेऊन आपल्या घरी गेला. तो रामूला म्हणाला–"सरकार स्वारी शिकारीला गेली आहे. तू खाऊन पिऊन घे व थोडा आराम कर. सरकार स्वारी आल्याबरोबर मी तुला बोलावून घेऊन जाईन."

भोळ्या रामूला पाहरेकरी म्हणाला ते खरे वाटले. पाहरेकऱ्याने त्याला जेवायला वाढले त्यांत भूल येणारे औषध टाकले होते. जेवण होताच रामू बेशुद्ध झाला. पाहरेकऱ्याने त्याच्या जवळचे दागिन्यांचे गाठोडे लपवून ठेवून दिले व रामूला रानात

एका निर्जन जागी नेऊन ठेवून तो परत आपल्या कामावर निघून गेला.

संध्याकाळच्या सुमारास रामूला शुद्ध आली. हळूच उठून कोठे निवाऱ्याची जागा दिसते का पाहू लागला. तेव्हां त्याला एक म्हातारीचे झोपडे दिसले. त्याला तहान लागली होती. तो झोपडीत गेला म्हातारीने त्याला प्यायला पाणी दिले. त्याने घडलेली गोष्ट म्हातारीला सांगितली. म्हातारी म्हणाली–"तू तर चांगला गुणी मुलगा दिसतो आहेस. मग तुला बापाची बोलणी कां ऐकावी लागतात? माझ्या घरी राहतोस का? मी तुला आपला नातू मानून तुला जेवायला खायला वाढीत जाईन."

रात्री पाहरेकरी घरी परत आला तो पर्यंत त्याच्या बायकोने दागिन्यांचे गाठोडे सोडून पाहिले होते. त्यात दागिने पाहून तिला फार आनंद झाला. तिने हिऱ्यांची माळा आपल्या गळ्यात घालून पाहिली. तिला ती फार आवडली. त्याच वेळी पाहरेकरी आला. बायकोच्या गळ्यात ती मोहनमाळ पाहून तो म्हणाला–"अग, हे सर्व दागिने राजवाड्यातले आहेत. ही मोहनमाळ कोणाच्या नजरेस पडली तर तुला व मला फाशी होईल."

"मी घरातच ही माळ घालणार आहे. चुकून सुद्धा बाहेर जाणार नाही." पाहरेकऱ्याची बायको म्हणाली. रात्रभर तिच्या गळ्यातच ती माळा होती. दुसऱ्यादिवशी आंघोळीला जातांना तिने ती एका जागी काढून ठेवली. थोड्या वेळाने तिचा तीन वर्षांचा मुलगा नेमका तेथे आला व ती माळा घेऊन काहीतरी खात घराबाहेर आला. तेवढ्यात तेथे एक कावळा आला आणि मुलाच्या हातातली ती माळा घेऊन उडून गेला. तो कावळा उडत उडत येऊन म्हातारीच्या झोंपडीवरच बसला. रामू त्यावेळी बाहेर बसलेला होता. त्याला

कावळ्याच्या चोचीत काहीतरी चकचकीत वस्तू दिसली. थोड्यावेळाने तो उडून गेला तेव्हां त्याच्या चोचीत ती माळा नव्हती. रामूने झोपडीवर चढून ती मोहनमाळ खाली काढून आणली.

ती माळा घेऊन तो पुन्हा राजवाड्यात गेला. मुख्यद्वारावर तोच पाहरेकरी उभा होता. त्याला तो म्हणाला–"काल सरकार स्वारी शिकारीला गेली होती. आज तू ते दागिन्यांचे गाठोडे राजाला नेऊन दिले असशील नाही? पण ही पहा, त्या गाठोड्यातली माळा. कावळा घेऊन आला होता."

पाहरेकरी चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागला. दुसऱ्या क्षणाला काहीतरी सुचल्यासारखा तो मोठ्याने "चोर चोर" म्हणून ओरडू लागला व त्याने रामूला एका हाताने धरले. राजाचे शिपाई धावले. त्यांनी रामूला चारीबाजूनी घेरले. पाहरेकरी त्यांना म्हणाला–"हा पहा चोर! याने राजवाड्यात शिरून चोरी केली आहे. ही पहा, मोहनमाळा!"

राजाच्या शिपायांनी रामूला कैद करून राजासमोर हजर केले. रामूने घडलेले वृत्त जसेच्या तसे राजाजवळ निवेदन केले. राजाने पाहरेकऱ्याची लबाडी ओळखली. त्याने आपल्या शिपायांना ताबडतोब त्या पाहरेकऱ्याच्या घरी पाठवून त्याच्या घराची झडती घ्यायला सांगितले तेथे राजवाड्यात झालेल्या चोरीतले सर्व दागिने सापडले.

राजाने त्या पाहरेकऱ्याला कैदेत टाकले व रामूला मोठे इनाम देऊन त्याला आपल्या दरबारात मोठी नोकरी दिली. रामूला जे इनाम मिळाले ते त्याने म्हातारीला नेऊन दिले. म्हातारीने चांगलेसे घर विकत घेतले व रामूबरोबर त्या घरात सुखाने राहू लागली.

फार पूर्वी धर्मवर्धन नावाचा एक न्यायशील राजा राज्य करीत असे. त्याच्या राज्याच्या एका कोपऱ्यातल्या गावी दंडी नावाचा एक ब्राह्मण रहात असे. त्याची लहानशी शेतीभाती होती. एकदा त्याने आपले शेत नांगरण्यासाठी एका शेतकऱ्याकडे जाऊन त्याचे बैल मागून आणले. शेत नांगरून झाल्यावर दंडी बैलांना घेऊन त्या शेतकऱ्याच्या घरी गेला. त्या वेळी तो शेतकरी जेवायला बसणार होता. त्याने बैल आणलेले पाहिले होते. दंडीने विचार केला, शेतकरी जेवायला बसणार आहे, त्याला कशाला त्रास द्यावा? त्याने बैलांना त्या शेतकऱ्याच्या गोठ्याजवळ जायला म्हणून सोडले आणि आपल्या घरी निघून गेला.

शेतकरी खाऊन पिऊन बाहेर येऊन पाहतो तर बैल जागेवर नव्हते. तो तसाच दंडीच्या घरी गेला व 'बैल कोठे आहेत रे' म्हणून त्याला विचारले.

"मी तुझ्या गोठ्याजवळ सोडले होते, कोठे गेले आता मला काय माहीत?" शेतकरी म्हणाला.

"ते सर्व नाही मला माहीत. माझे बैल परत आणून दे." शेतकरी त्याच्याशी भांडू लागला.

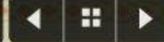
"मी तुझ्या बैलांना परत तुझ्या घरी पोचविले ते तू पाहिले होतेस. मी काय त्यांना आपल्या घरात चोरून आणून ठेवले आहे का? येऊन पहा, पाहिजे तर घरात." दंडी म्हणाला.

"मला ते सर्व काही नको. मला माझे बैल परत आणून दे. नाही तर, चल राजाकडे. तोच काय तो न्याय निवाडा करील."

शेवटी नाइलाजाने दंडीला त्या शेतकऱ्याबरोबर राजाकडे जावे लागले.

वाटेत एक नदी लागली. एक सुतार आपला बसुला दातात धरून नदीतून पोहोत येत असलेला त्यांना दिसला.

"काय रे नदीत पाणी जास्त आहे का?" दंडीने त्या सुताराला विचारले.

"खोल पाणी नसते तर मला पोहत येण्याची गरजच काय होती?" सुताराने विचारले.

बोलण्यासाठी तोंड उघडल्यामुळे तोंडात धरलेला बसुला पाण्यात पडून तळाशी गेला.

"पहा, तुझ्यामुळे माझा बसुला नदीत बुडाला मला दुसरा बसुला आणून दे." सुतार म्हणाला.

"अरे, पण त्यात माझी काय चूक? तोंड उघडलेस म्हणून बसुला पाण्यात पडला. त्याला आता मी काय करू?" सुताराने विचारले. "तू विचारलेस म्हणून मला उत्तर द्यावे लागले. तू बसुला देतोस की नाही सांग, नाही तर मी राजाकडे फिर्याद करतो." सुतार धमकी देत म्हणाला.

"आम्ही राजाकडेच जातो आहो, तूं पण चल." शेतकरी सुताराला म्हणाला. तिघे मिळून आणखी थोडे पुढे गेले. त्यांना एक धनगर व त्याच्या बकऱ्या व मेंढरे दिसली. बकऱ्या व मेंढरे झाडाखालीच उभी राहून चरत होती.

"काय रे धनगरदादा! समोर एवढे हिरवेगार कुरूण असता तुझ्या बकऱ्या झाडाखाली उभ्या राहून कां रे चरत आहेत?" दंडीने त्या धनगराला विचारले.

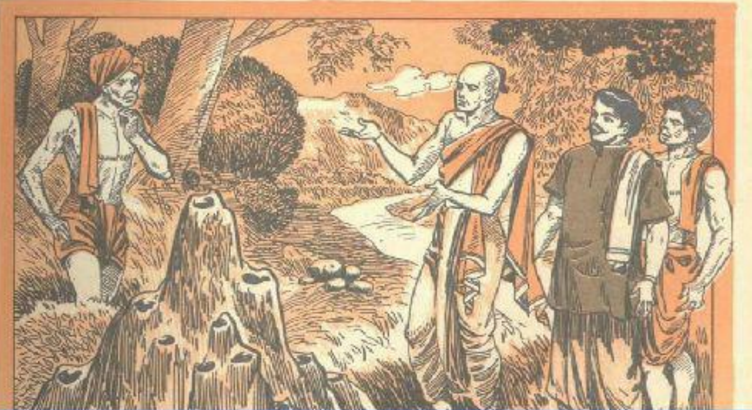
"मला नाही माहीत! त्यांना झाडाखालीच चरणे आवडते. त्याचे कारण फक्त राजाला माहीत आहे." धनगर म्हणाला.

"ठीक, मी राजाला विचारून कारण सांगतो." दंडी म्हणाला. आणखी पुढे गेल्यावर त्यांना एका वारुळाजवळ एक मनुष्य उभा असलेला दिसला. "कां रे तू या वारुळाजवळ उभा राहून त्या बिळात इतके लक्ष देऊन काय पाहतो आहेस?" दंडीने विचारले.

"या बिळातून थोड्या वेळापूर्वी एक साप आला. परंतु परत आत जातांना तो अगदी हळू हळू सरकत आत चालला होता. मला याचे कारण नाही समजले." तो मनुष्य म्हणाला.

"त्याचे कारण कदाचित राजालाच माहीत असेल!" दंडी म्हणाला.

त्यानंतर ते सर्व राजाकडे गेले. राजा धर्मवर्धन शेतकऱ्याची फिर्याद ऐकून त्याला म्हणाला—"दंडी बैलांना घेऊन आलेला तू पाहिले होतेस. पण तू त्यांना बांधून ठेवले नाहीस की ठेवविलेस नाहीस. म्हणून मी तुझे डोळे काढवतो. दंडीने तुला हे नाही

सांगितले की बैलांना गोठ्यात सोडून जातो आहे. म्हणून त्याची जीभ कापून टाकायला सांगतो. आहे ना कबूल तुला?" राजाने शेतकऱ्याला विचारले.

"नको महाराज! मी बैलांना हुडकून काढतो व आपली फिर्याद मागे घेतो."

नंतर राजाने सुताराची फिर्याद ऐकून विचारले–"तोंडात बसुला असून तू बोल-लास. त्या चुकीबद्दल मी तुझी जीभ उपट-वून काढवतो. तू पोहोत होतास हे पाहिले होते तरी पाणी खोल आहे का हें दंडीने विचारले. म्हणून मी त्याचे डोळे काढवतो आहे ना कबूल?"

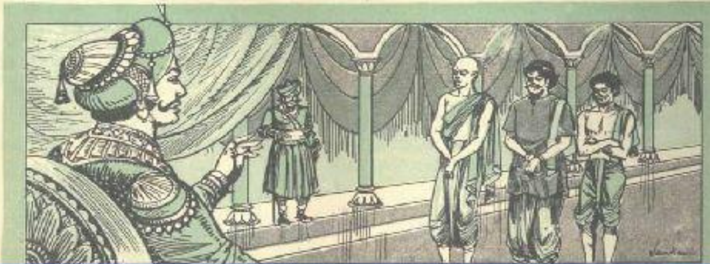
सुताराने घाबरून आपली फिर्याद मागे घेतली.

त्यानंतर दंडीने राजाला विचारले– "एका झाडाखाली काही बकऱ्या चरत होत्या. त्या जागेपेक्षा चांगला चारा बाजूला होता. तरी बकऱ्या झाडाखालीच चरत होत्या. त्याचे कारण त्यांना चरायला नेणाऱ्या धनगराला पण माहीत नाही."

त्या झाडावर मधाची पोळी होती. त्यां-तून मध गळत होता. म्हणून बकऱ्या तेथेच चरत होत्या. लवकरच त्या झाडावरची पोळी काढवतो म्हणजे बकऱ्या कुरणात चरू लागतील." राजा म्हणाला.

"आणखी एक विचित्र गोष्ट पाहिली महाराज! एका वारुळातून एक साप सरसर बाहेर आला, पण वारुळात परत जाते वेळी हळू हळू गेला. त्याचे काय कारण असावे?" दंडीने राजाला विचारले.

"तो भूक लागल्यावर बाहेर येतो. पोट भरून खातो, म्हणजे गिळतो. म्हणून परत जाते वेळी त्याला त्रास होतो. राजाने कारण सांगितले. त्यानंतर दंडी, शेतकरी, सुतार वगैरे त्यांच्या मनाचे समाधान झाल्या-वर त्याचा निरोप घेऊन राजाच्या चातुर्याची प्रशंसा करीत आपापल्या घरी परतले.

न उलगडलेले कोडे

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य रहात असे. तो चिक्कू मारवाडी होता. त्याच्या घरी पुष्कळ काम असे. दोन माणसे कामाला असली तरी काम पुरे होणे शक्य नव्हते. परंतु तो श्रीमंत मनुष्य नोकर ठेवायला तयार झाला नाही. त्याला एकच एक मुलगी होती. तिच्याकडून सर्व काम करून घेई. कधी बाहेर कामाला नोकर ठेवलाच तर त्याच्याकडून कसून काम करवून घेई आणि त्याला पुरी मजुरी देत नसे. महिना संपल्यावर नोकराने पगार मागितला की तो म्हणे–"अरे, तुला जेवायला घालतोच आहे. पगाराची गरजच काय? तू माझ्याकडची नोकरी सोडून निघालास की देईन तुझा सगळा पगार एकदम."

त्या श्रीमंताच्या घरी काही लोक फुकटची नोकरी करायला येत देखील नसत. काही लोक पदरात पडली ती दोन तीन महिन्यांची मजुरी घेऊन निघून जात.

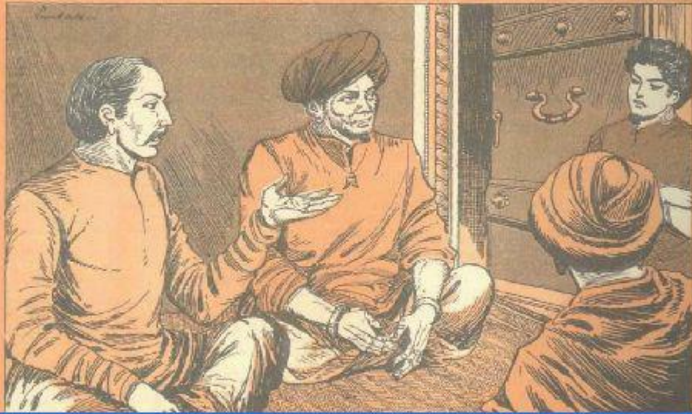
एकदा रघू नावाचा एक भोळाभाबडा तरुण नोकर त्याच्या घरी नोकरी मागायला आला. त्या श्रीमंताने त्याला नोकर म्हणून ठेवून घेतले. धन्याने किती कठीण काम सांगितले तरी तो सहज करून टाकी. त्याला आईवडील कोणी नव्हते. त्याचे लग्न पण झाले नव्हते. त्याचे काम पाहून पहिल्याच दिवशी तो श्रीमंत मनुष्य खूष झाला. तो त्याला म्हणाला–"काय रे रघू! तुला घरचे कोणी नाही, मग रहा आमच्याच घरी. तुला दोन वेळचे जेवण व कपडे देत जाईन आणि वर पगार दहा रुपये दर महिन्याला देत जाईन."

रघू कबूल होऊन नोकरीला लागला. त्याने महिनाभर काम करून आपला पगार मागितला. त्या वेळी तो श्रीमंत मनुष्य

काही प्रमुख गावकऱ्यांशी त्या वेळी बोलत होता. तो म्हणाला–"अरे खुळचा! पगार मागायची ही वेळ का. समज, मी आतांच देऊन टाकला पगार तर तू काय करणार? तुझे लग्न होईल तेव्हां मागितलेस तर चार पैसे जमा तरी होतील. म्हणून तुझ्या पगाराचे पैसे मी जमा करीत जाईन. एकदम मोठी रक्कम मिळाली तर उपयोगी तरी पडेल." तो श्रीमंत जे म्हणाला ते बरोबर असल्याचे गावकरी पण म्हणाले.

इतक्या लोकांसमक्ष धन्याने सर्व पगार जमा करून ठेवून एकदम लग्नाच्या वेळी देतो हे कबूल केले आहे तेव्हां नक्कीच मिळेल असा विचार करून नोकर काहीच बोलला नाही. काही दिवसांनंतर रघूला दिसून आले की मालक फक्त त्याच्या कडूनच कसून काम करवून घेत नाही तर आपली एकुलती एक मुलगी गिरिजा हिच्याकडून सुद्धा खूप काम करवून घेतो. तिला एक क्षणभरदेखील विश्रांती मिळत नाही. मुलगी दोन नोकरांचे काम करी. तिचे लग्न करून दिले तर आणखी दोन नोकर ठेवायला लागतील, म्हणून तो श्रीमंत मनुष्य मुलीचे लग्न पण टाळीत होता.

रघू गिरिजाच्या कामात सुद्धा हातभार लावू लागला. दोघे परस्परांच्या मेहनती

स्वभावाचे कौतुक करीत व परस्परांच्या कामात मदत करीत. हळूहळू त्यांचे परस्परांवर प्रेम जडले.

एकदा गिरिजा रघूला म्हणाली–"तुम्ही पगार बाबांकडे जमा करून ठेवीत आहां. परंतु त्यांच्या हातून पैसा सुटेलसे मला नाही वाटत. जिवापलीकडे त्यांना पैसा वाटतो. तुम्हांला तेव्हां सुटका नाही व मला पण नाही. आपले लग्न झाले तर दोघांना सुटका मिळेल. म्हणून तुम्ही, लग्न करायाचे आहे असे सांगून बाबांच्याकडून पैसे मागून घ्या आणि निदान आपली सुटका करून घ्या."

"पण माझे लग्न कोठे ठरले आहे. मी अजून मुलगी सुद्धा पाहिली नाही." रघू म्हणाला.

"ते सर्व बाबांना सांगण्याची गरजच काय आहे? पगार घेऊन तुम्ही आपली प्रथम सुटका करून घ्या. लग्न करायला मुलगी का मिळणार नाही. तुमच्यांत कोणत्या गोष्टीची उणीव आहे." गिरिजा म्हणाला.

"बरे तर मी आज मागतो." रघू म्हणाला.

त्याप्रमाणे एकदां रघू मालकाला म्हणाला–"मालक! मी कामाला लागून

दहा महिने झाले. माझे लग्न ठरले आहे. म्हणून माझ्या पगाराचे पैसे द्यावे. पगाराचे ठीक शंभर होतात. ते तुम्ही द्यालच. लग्न कार्याला थोडा खर्च जास्तच होईल म्हणून दहा वीस जास्तच द्या. पगारातून कापून घ्या."

आता इतका चांगला नोकर काही दिवस कामावर राहणार नाही हे पाहून मालकाला फार वाईट वाटले पण वरकरणी हंसून म्हणाला–"वा रे वा! आम्हांला कोणाला काही कळलेच नाही, आणि केव्हां रे लग्न ठरवून टाकलेस? देतो बरं तुझा पगार!"

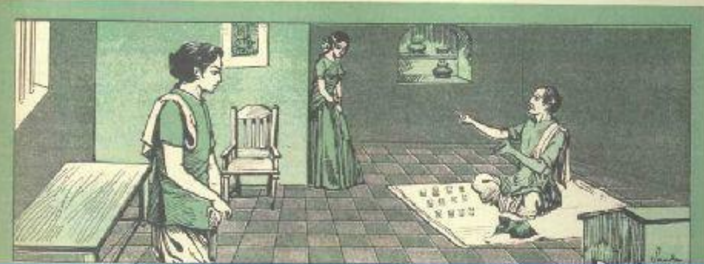
नंतर त्याने रुपयांची थैली काढली व एकेक रुपया जमिनीवर ठेवीत विचारले– "कोण रे मुलगी पाहिली आहेस? आणि केव्हां पाहिलीस?"

"रोजच पाहतो आहे. तुमचीच मुलगी!" रघू लाजत लाजत म्हणाला.

मालकाचा हात जागच्याजागी थांबला. त्याने आतल्या दाराकडे पाहिले. तेथे मुलगी उभी होती. त्याने मुलीला विचारले– "होय ग, तू होकार दिलास का?"

गिरिजा स्मित करून "हे काय हो बाबा?" असे म्हणत घरात पळून गेली. सूज्ञ बापाला सर्व कळले. त्या श्रीमंत माणसाच्या तोंडावर स्मित झळकले. त्याने बाहेर काढलेले रुपये पुन्हां थैलीत ठेवले व म्हणाला–"मी तरी नकार कां देईन बरं तर मी बोलावतो भटजींना आणि ठरवतो मुहूर्त."

दुसऱ्याच महिन्यात रघू व गिरजाचे लग्न झाले. आता नोकर जावई झाला. आतां त्याला पगार भत्ता काही देण्याची गरजच नाही. गिरजा नेहमीसारखे घरातले काम पाही व जांवई बाहेरचे काम पाही. 'मालक' खूष व 'नोकर' पण खूष. घरात सर्वत्र आनंदी आनंद.

पाहुणा

मलकापुराहून गोपाळपुरास जाण्याच्या वाटेवर कित्येक गावे लागतात. त्यात ब्राह्मणवाडी नावाचे एक गाव होते. त्या गावी रामशर्मा नावाचा एक गरीब ब्राह्मण रहात असे. एकदां संध्याकाळी रामशर्माला मलकापूरच्या इनामदारांच्या घरी गांव-जेवण असल्याचे कळले.

रामशर्माची पहाटेच झोंप मोडली. आंघोळ संध्या वगैरे आटोपून तो मलकापूरला जाण्यासाठी निघाला. दोन कोस चालून गेल्यावर लक्ष्मणपूर गाव लागले. तेथे काही ब्राह्मण मंडळी समोरून येत असलेली भेटली.

रामशर्माने चकित होऊन त्यांना विचारले–"काय हो! मलकापूरच्या इनामदारांच्या घरी आज ब्रह्मभोज आहे, तुम्ही उलट्या वाटेने कोठे निघालात?"

"अहो, तुम्हांला कळले नाही का, गोपाळपूरच्या इनामदारांच्या घरी त्यांच्या मुलीचे लग्न आहे. त्यांच्याकडे जेवणच काय वर मोठी दक्षिणा पण मिळणार आहे." ब्राह्मणमंडळी रामशर्माला म्हणाली.

रामशर्मा विचारात पडला. काही तरी मनाशी ठरवून त्या ब्राह्मणमंडळींबरोबर परत गोपाळपूरला निघाला. तो एक कोस चालत गेला असेल, त्याला ब्राह्मणांची एक मोठी गर्दी दिसली.

"काय हो, गोपाळपूरला ब्रह्मभोज आहे व वर दक्षिणापण मोठी मिळणार आहे, तुम्ही सर्व तिकडे का नाही जात?" रामशर्माने त्यांना विचारले.

"दक्षिणाच म्हणाल तर मलकापूरच्या इनामदारांचा हात धरू शकणारा एक देखील यजमान आपल्या पंचक्रोशीत नाही! गाड्या भरभरून फणस मागविले आहेत. गोपाळपूरच्या इनामदाराकडची दक्षिणा मलकापूरच्या इनामदाराकडच्या फणसांच्या

बरोबर देखील नाही." असे सांगून ती ब्राह्मणमंडळी पूर्वेकडे निघाली.

रामशर्मा मनातल्या मनात पश्चात्ताप करू लागला, आपण केवढी मोठी चूक केली? आपण मलकापूरला आतापर्यंत पोचलो सुद्धा असतो. दक्षिणा आणि चांगले जेवण हातचे गेले. असा विचार करून तो मलकापूरच्या वाटेने चालू लागला.

आणखी एका तासाभराने त्याला समोरून ब्राह्मणमंडळी ढेकरा देत परत येत असलेली दिसली. त्यांनी रामशर्मांला पाहून विचारले–"काय हो! कोठे निघालात? मलकापूरची जेवणावळ संपली. आजपर्यंत जन्मात अशी बासुंदी खायला नव्हती मिळाली. जेवण असावं तर असं!"

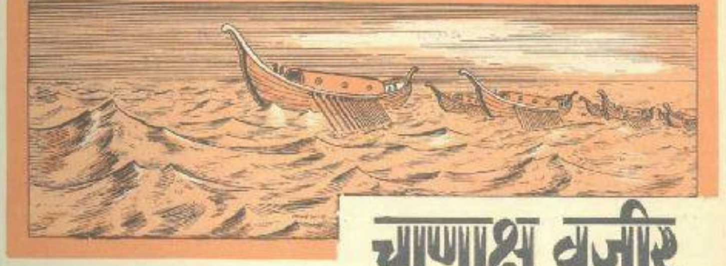
रामशर्माला काय करावे, हे सुचेना. निदान गोपाळपूरचे जेवण तरी पदरात पडते का पाहू या असा विचार करून तोपरत फिरला.

तो आपल्या गावी पोचला तोपर्यंत सर्व ब्राह्मणमंडळी गोपाळपुराहून जेवून परत आली होती. त्यांनी त्याला विचारले–"काय हो, तुम्ही मलकापूरला गेला होता वाटते, जेवायला? तेथे जेवण चांगले दिले इनामदाराने, कळले आम्हांला. पण गोपाळपूरचे जेवण तरी काही विचारूच नका. अहो पुरणपोळी होती व द्रोण भरभरून तूप वाढले होते. तिथले इनामदार मलकापूरच्या इनामदाराची बरोबरी करू शकणार नाहीत कदाचित, पण त्यांनी दक्षिणामात्र खूप दिली होती."

"जेवणे चालू आहेत का अजून?" रामशर्माने घाबऱ्या स्वरात विचारले.

"आमची पंगतच शेवटची होती." ब्राह्मणमंडळी म्हणाली. रामशर्मा उपाशी असल्याचे कळल्यावर सर्व म्हणाले–"दोन घरचा पाहुणा शेवटी उपाशीच!"

चाणाक्ष वजीर

मलाया देशाच्या मलक्का नावाच्या राज्याच्या गादीवर मुझफ्फरशाह नावाचा सुलतान राज्य करीत होता. त्याच्या राजवटीत राज्याची खूप भरभराट झाली. राजधानीचे शहर फार सुंदर होते. ते पाहून सयाम देशाच्या लोकांच्या पोटात गोळा उठत असे. खुश्की मार्गाने मलक्का राज्यावर स्वारी करणे शक्य नव्हते. कारण वाटेत फार मोठे जंगल होते. त्या वाटेने सैन्य घेऊन गेल्यास एक देखील सैनिक जिवंत परतणार नाही हे त्यांना चांगले ठाऊक होते.

म्हणून सयाम देशावासियांनी समुद्री मार्गाने मोठे आरमार घेऊन मलाक्कावर स्वारी केली. मलाक्का राज्याशी दूर दूरच्या देशांचे व्यापारी संबंध होते. सयामचे आरमार येत असलेले विदेशी व्यापाऱ्यांना प्रथम कळले. त्यांनी मलाक्काच्या सुलतानाला ती गोष्ट कळविली. सयामचे आरमार प्रथम पूर्वेकडील किनाऱ्याला वेढा घालून नंतर पश्चिमेकडे वेढा घालण्यास जात होते. ही बातमी व्यापाऱ्यांनी मलाक्काच्या राजाला दिल्यामुळे त्याला तयारी करायला वेळ मिळाला. सयाम देशाचे सैन्य मलायाच्या किनाऱ्याला पोचताच मलाक्काच्या सैन्याने तो हल्ला परतविला. मलाक्काच्या गोळीबारासमोर सयामच्या सैन्याची दाणादाण उडून गेली व ते त्यांच्या जहाजावर जो दाणा गोटा व शस्त्रास्त्रे होती ती समुद्रात फेकून देऊन पळून गेले.

परंतु सयामचे लोक स्वस्थ बसले नाहीत. त्यांनी अनेक वेळा हल्ले केले आणि प्रत्येक वेळी त्यांना पळून जावे लागले. या खेपेस ते रात्रीच्या वेळी काळोखात निघाले व उजाडण्यापूर्वी सिंगापूरला येऊन पश्चिमी किनाऱ्यावर पोचले.

तोपर्यंत मलाक्काच्या सुलतानाला शत्रूच्या हल्लयाची वार्ता देखील नव्हती. तो घाबरला. सैन्य उभे करण्याला पुरेशी सवड नव्हती. दोन प्रहर रात्र उलटण्याच्या आत शत्रूचे आरमार राज्याच्या सीमेवर येऊन थडकणार हे निश्चित होते. म्हणून सुलतानाने आपला वजीर बेंदहार व सेनापती बिजधीरज यांना बोलावून सल्ला घेतला.

सेनापतीने आपल्या धाकट्या मुलाला बोलावून त्याला एका लहान नावेत किनाऱ्या किनाऱ्याने जाऊन शत्रूचे आरमार किती आहे व सैन्य बळ कसे काय आहे याची माहिती काढून आणायला सांगितले. त्याप्रमाणे सेनापतीचा मुलगा वेष पालटून शत्रूच्या आरमाराच्या मधून पलीकडे जाऊन परत आला. त्याने शत्रूची किती जहाजे आहेत व सैन्य बळ कितपत आहे हे पाहून घेतले होते. त्याला एक सामान्य नाविक समजून संशयावरून देखील कोणी पकडले नाही. सयाम देशाचे आरमार मोठे होते. इतके मोठे आरमार रात्रभरात तयार करणे शक्य नव्हते. सेनापती काळजीत पडला.

परंतु वजीर म्हणाला–"सेनापती! माझ्याबरोबर या!" असे सांगून सेनापती-बरोबर आपल्या लहानशा मचव्यात बसून बटु पहाट नामक किनाऱ्यावर आला. तेथे समुद्रतटावर 'मांग्रोव' नांवाचा वृक्ष समूह होता. त्या सर्व झाडांवर वजिराने मशाली लावून ठेवायला सांगितले.

त्याप्रमाणे सेनापतीने आपल्या अनुयायांच्या मदतीने रात्रीच मशाली बांधून ठेवविल्या. सयामच्या सैन्याला त्या मशाली व त्यांचे पाण्यात पडलेले प्रतिबिंब दिसले. त्यांना वाटले की असंख्य शत्रु सैन्य येत आहे. त्यांच्या छातीत धडकीच भरली. त्यांनी आपले आरमार मागे फिरविले व सरळ सयामचा तट गाठला.

योग्य वर

प्रभाकर नगरच्या राजाला फार उशिरा एक मुलगी झाली. मुलीचे नांव प्रियंवदा होते. मुलगी लग्नाला योग्य झाली तोंपर्यंत राजाचे उतार वय झाले होते. राजाला काळजी वाटू लागली. तो मुलीला म्हणाला–"मुली! तुझ्या लग्नाची काळजी वाटते! तुझे लग्न होऊन गेले म्हणजे मी आनंदाने डोळे मिटीन." "बाबा! तुम्ही म्हणतां ते सर्व बरोबर आहे, पण मी लग्न कोणाशी करू म्हणता?" प्रियंवदेने विचारले.

"तुझ्याशी जो लग्न करील तो एकतर तुझ्या पसंतीचा असला पाहिजे व राज्य संभाळण्यास पण योग्य असला पाहिजे! म्हणून आपण तुला पसंत असलेल्या राजकुमारांना बोलावून त्यांची परीक्षा घेऊ या. त्यात यशस्वी होईल तो तुझ्या पसंतीचा होईल व माझ्या पसंतीचा पण असेल." राजाने मुलीला विचारले.

प्रियंवदाने होकार दिला व तिने तिघां राजकुमारांविषयी आपली पसंती दर्शविली. त्यांच्यापैकी वडिलांना देखील जो पसंत पडेल त्याच्याशी तिचे लग्न होणार होते व तोच राज्याला वारस म्हणून मान्य होणार होता.

राजाने त्या तिघांना बोलावण्यासाठी राजदूत पाठविले. तिघे रूपगुणसंपन्न व राजकन्येला सर्व प्रकारे योग्य वर शोभतील असेच होते. विद्याभ्यासात व शस्त्रास्त्र विद्येत पण ते परस्परांपेक्षा कमी नव्हते.

तिघे राजकुमार आल्यावर राजा त्यांना म्हणाला–"राजकुमार हो! मी माझी मुलगी प्रियंवदा हिच्या स्वयंवरासाठी तुम्हांला निमंत्रण पाठवून बोलाविले आहे. तुम्हां तिघां पैकी ती कोणाची निवड करील त्या पूर्वी तुम्ही तिघे निरनिराळ्या दिशेने जाऊन एका महिन्यांने तिला आवडेल अशी

एक भेट घेऊन या. आज पौर्णिमा आहे. पुढल्या पौर्णिमेपर्यंत तुम्ही परत या." राजा तिघां राजकुमारांना म्हणाला.

तिघे राजकुमार त्याच दिवशी निघाले. एक महिना पूर्ण झाला व पौर्णिमेचा दिवस उजाडला.

रत्नपुरीचा राजकुमार रत्नकेतु एक चामडयाची पिशवी भरून रत्ने घेऊन आला आणि राजाच्या हातात देत म्हणाला–"यात हिरे, माणिक्ये, पाचू व अनेक प्रकारचे मणी आहेत. मी ही सर्व रत्ने जडवून एक सुंदर किरीट व रत्नहार तयार करवून देईन."

अयोध्येचा राजकुमार शूरजितवर्मा एक बंदूक घेऊन आला. तो बंदूकीचे वर्णन करून म्हणाला–" ही विलायतेतून आणलेली बंदूक आहे. याच्या तोडीचे शस्त्र दुसरे नाही. याच्या समोर तीर, भाले परशु, गदा वगैरे निरूपयोगी ठरतील. या बंदुकीच्या मदतीने सर्व जग जिंकता येईल."

तिसरा राजकुमार सुवृत देशाचा युवराज होता. त्याचे नाव तत्व गुणनिधी असे होते. तो रिकाम्या हाताने परत आला.

राजाने, तू काय घेऊन आला आहेस या अर्थी त्याच्याकडे पाहिले तेव्हां तो म्हणाला–" महाराज! क्षमा करा, मी एकही भेट राजकन्येसाठी घेऊन आलो नाही. मला त्या विषयी विचार करायला वेळच मिळाला नाही. काल रात्री मी चंद्राकडे पाहिले तेव्हां आज महिना पुरा होऊन पौर्णिमा आज असल्याचे आठवले."

"असे कोणते जरूरीचे काम होते की तुला दुसरे काही सुचलेच नाही. काय झालं काय राजकुमार? सर्व सविस्तार सांग!" राजाने त्याला विचारले.

"मी ज्या दिवशी येथून निघालो त्याच्या दुसऱ्याच दिवशी दुःखी लोकांची गर्दी मला एका जागी दिसली. त्या गर्दीत बायका व मुलेंच जास्त होती. त्यांची ती केविलवाणी स्थिती पाहून मी त्यांना विचारले–" काय झाले तरी काय?" तेव्हां ते म्हणाले की त्यांच्या वस्तीवर पेंढारी लोकांनी हल्ला केला आणि अनेक धडधाकट पुरुषांना त्यांनी ठार केले. त्यांच्या हातांतून जे सुटले ते स्वतःचा जीव घेऊन पळून गेले. पेंढारी लोकांनी आमची घरेदारे लुटली होती. मी त्यांना धीर देऊन त्यांना त्यांच्या गांवी पोंचते केले. वाटेत कित्येक शस्त्रधारी लोक आमच्या मदतीला आले. आम्ही सर्वांनी मिळून पेंढारी टोळीला पळवून लावले. आम्हांला त्यांच्याबरोबर कित्येक तास युद्ध करावे लागले. त्या गावचे लोक गावात जायला भीत होते. पण आम्ही त्या गावी राहून त्यांची घरेदारे बांधून देण्याला मदत केली. जी घरे उध्वस्त झाली होती ती पुन्हां बांधून काढायला उशीर लागला. मेलेल्यांची अंत्येष्टी करावी लागली. या गडबडीत राजकन्येसाठी भेट आणायची गोष्ट मी पार विसरून गेलो." गुणनिधी म्हणाला.

राजाला गुणनिधीने दाखविलेले शौर्य व साहस पाहून आनंद झाला. त्याने दाखविलेली कर्त्तव्यनिष्ठा व दुःखी लोकांच्या उद्धारासाठी धोका असूनही त्यात उडी घेण्यासाठी दाखविलेली तयारी पाहून राजाच्या मनात त्याच्याविषयी आदर वाढला. त्याला राजा म्हणाला–" मुला! तुझ्यासारखा राजकुमार एकाद्या राज्याच्या गादीवर बसला तर ते राज्य सुखी होईल यात मला शंका नाही. मी अशाच राजकुमाराच्या शोधार्थ होतो. आज आमच्या भाग्याने तू भेटलास."

त्यानंतर प्रियंवदेने वरमाळा त्याच्या गळयात घातली. दोघांचा विवाहसमारंभ थाटामाटाने झाला.

नास्तिकाचे स्वप्न

एका गावी एक नास्तिक रहात असे. तो फार आजारी पडला व तो जगण्याची आशा उरली नाही. त्याच्या नातेवाईकांनी भटजींना बोलविले व भटजी वेळेवर आले पण.

तो भटजींना म्हणाला–"भटजी! मी लवकरच मरणार हे खरे आहे. पण माझा स्वर्गावर किंवा नरकावर विश्वास नाही. म्हणून माझी अन्त्येष्ठी वगैरे करण्याची काही गरज नाही. मला सुखाने मरू द्या म्हणजे झाले."

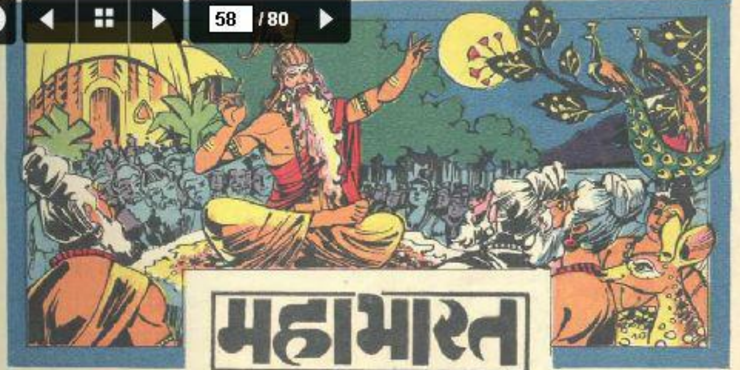
"तू सरळ नरकात जाशील!" असा शाप देऊन भटजी निघून गेले.

परंतु नास्तिकाला तेव्हां मरण आले नाही. हळूहळू त्याची तब्येत सुधारत गेली व तो चांगला बरा झाला.

एकदां त्या भटजींची व नास्तिकाची गाठ पडली तेव्हां भटजींनी त्याला विचारले–"तू मृत्युमुखांतून बाहेर आलास म्हणावयाचा!"

"नाही हो! यमदूत मला आपल्या धन्याकडे घेऊन गेले होते. यमाने मला विचारले–'काय रे तुझी अन्त्येष्ठी वगैरे काही झाले नाही वाटते?' मी म्हणालो–'यमराज! जरूर असेल तर भटजींना बोलावून करवून घ्या!' त्यावर यम म्हणाला–'भटाभिक्षुकांना नरक लोकात उकळत्या तेलाच्या कढयांत टाकले आहे. तू भूलोकी परत जाऊन तेथे काही दिवस राहून ये. म्हणून मी परत आलो आहे." नास्तिकाने उत्तर दिले.

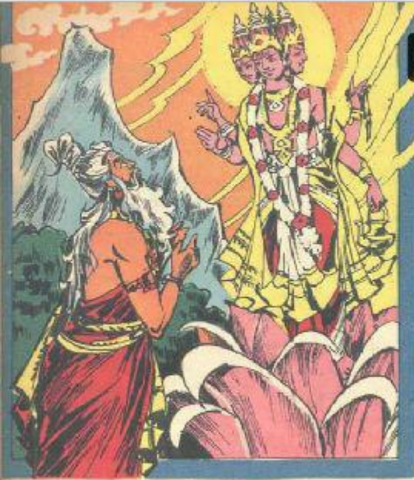
नैमिषारण्यात अनेक ऋषी व मुनी रहात असत. त्या सर्वांचे कुलपती महामुनी शौनक ऋषी होते. त्यांनी एकदा बारा वर्षे एक सत्र यज्ञ केला. अनेक ऋषी मिळून ते यज्ञकार्य करीत असता तेथे रोमहर्ष यांचा मुलगा उग्रश्रवसु नावाचा सूत आला. सूत समस्त पुराण गाथांचा ज्ञाता होता.

सूताला आलेला पाहून सर्व मुनींना आनंद झाला. त्याच्या सत्काराला सर्व पुढे आले आणि म्हणाले–"आपल्या आगमनाने आम्हां सर्वांना अत्यंत आनंद होत आहे. आपल्याकडून अनेक पुराण कथा ऐकायला मिळतील."

सूत म्हणाला–"मुनिवर्यहो! परीक्षित राजाचा मुलगा जनमेजय याने नागयज्ञ केला होता तेव्हां वैशंपायन मुनींनी जनमेजय राजाला महाभारतची कथा सांगितली होती. महाभारत कथा वैशंपायनाचे गुरू वेदव्यास यांनी लिहिली. मी ती कथा ऐकून तीर्थयात्रा करीत कौरव पांडवांचे जेथे युद्ध झाले होते त्या शमंतकपंचक नावाच्या तीर्थ क्षेत्राचे दर्शन करून इकडे आलो."

झाले, शौनकादि मुनींनी, व्यासांनी लिहिलेली महाभारत कथाच सांगावी अशी सूताजवळ विनंती केली.

सूत म्हणाला–"सांगतो, महाभारताची रचना कशी झाली, माहीत आहे का तुम्हांला? कृष्ण द्वैपायन व्यास मुनींनी चार भागात वेद विभक्त करून झाल्यावर

हिमालय पर्वतात दीर्घकाळ तपश्चर्या केली. धृतराष्ट्राच्या पिढीतले सर्व लोक निवर्तल्यावर सर्वांस वाचनीय होईल अशा तऱ्हेने महाभारताची रचना कशी काय करावी या विचारात व्यासमुनी असता तेथे ब्रह्मदेव आला. व्यास मुनींनी ब्रह्मदेवाला प्रणाम करून विचारले–"देवाधि देवा ब्रह्मदेवा! मी वेद व वेदांग यांचे सारभूत अशा महाभारताची कथा मनात रचली आहे. पण सर्वजन सुलभ ती होईल अशा तऱ्हेने लिहिणारा कोणी दिसत नाही."

"गणेशाजवळ प्रार्थना कर. तो ते लेखन कार्य करील." ब्रह्मदेव म्हणाला.

व्यास महर्षींनी गणेशाचे स्मरण केल्या बरोबर त्याने प्रत्यक्ष दर्शन देऊन व्यास मुनींना स्मरण करण्याचे कारण विचारले. महर्षींनी महाभारताचे लेखन कार्य करण्याची विनंती केली. तेव्हां गणपती म्हणाला–"मी लेखन कार्य करण्यास एका अटीवर कबूल आहे. मी लेखणी हातात धरली की मध्ये ती खोळंबून ठेवण्याची गरज राहता कामा नये!" व्यास मुनींनी त्यावर निवेदन केले–"ते मला मान्य आहे, पण हे गणाधिपा! मी जे बोलत जाईन ते तू विचार करून, त्यात काही चूक नाही ना एवढेच पाहून मग टिपीत जा म्हणजे झाले." गणरायाने ते मान्य केले. याप्रमाणे व्यास मुनींनी महाभारत कथा रचून सांगितली व श्रीगणनायकाने ती लिहून काढली. त्या महाभारताचा प्रचार देवलोकात नारदाने, पितृलोकात असित याने आणि गंधर्वादि लोकात शुक्ल याने केला. जनमेजय राजाने नागयज्ञ केला तेव्हां वैशंपायनाने त्याचे वाचन करून भूलोकात महाभारत कथेचा प्रचार केला. शौनकादि मुनींनी महाभारताची रचना व त्याचा प्रचार कसा झाला याचा वृत्तांत ऐकून सूताला विचारले–"कौरव व पांडव यांचे युद्ध ज्या युद्ध

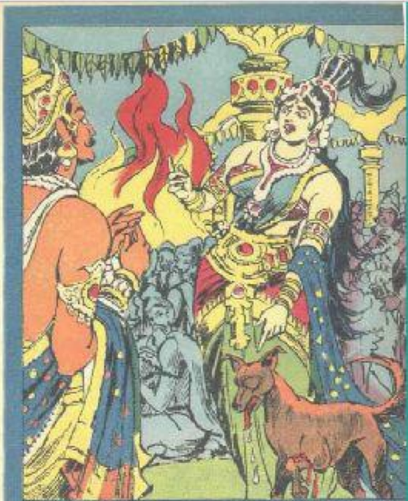

क्षेत्रात झाले त्याचे नाव शमंतपंचक असे का पडले?"

सूताने त्याचे उत्तर दिले ते असे–"सत्य युग" व "त्रेता युग" व द्वापर युग यांच्या मध्यंतर काळात राजे लोक आपल्या कर्तव्य पालनातून च्युत झाले. तेव्हां परशुरामाने एकवीस वेळा सर्व पृथ्वी निःक्षत्रिय करून टाकली. त्यांच्या रक्ताने पांच कुंड करून त्या कुंडात आपल्या पितरांच्या नावे तर्पण केले. तेव्हां त्याच्या पितरांनी त्याला वर दिला की ती पाच कुंडे पवित्र तीर्थ क्षेत्रे म्हणून प्रसिद्ध होतील. त्याच क्षेत्रात महाभारत युद्ध झाले व कुरु वंश नष्ट झाला. म्हणून त्याचे नाव कुरुक्षेत्र असे झाले.

परीक्षित राजाचा मुलगा जनमेजय याने त्याच कुरु क्षेत्रात आपले धाकटे भाऊ श्रुतसेन, उग्रसेन व भीमसेन यांच्या मदतीने सत्र यज्ञ केला. त्या वेळी सरम या देव शुनकाचा म्हणजे देवलोकांतील कुत्र्याचा मुलगा सारमेय याला यज्ञवाटिकेत हिंडत असलेला पाहून त्याच्यावर मारहाण केली. त्या कुत्र्याने आपली आई सरम हिला ते जाऊन सांगितले. तेव्हां ती रागावून म्हणाली–"गरीब व साधुजन यांना कोणी त्रास दिला तर तो फुकट जात नाही."

जनमेजय राजाला ती जे म्हणाली तो शापच ठरेल की काय अशी भीति वाटली. म्हणून त्या साठी शांत करण्याच्या हेतूने तो एका पुरोहिताच्या शोधार्थ हस्तिनापुरला आला. तेथे तो अरण्यात शिकारीला गेला असता तेथे त्याला श्रुतश्रव मुनींचा आश्रम दिसला. त्या मुनींच्या मुलाचे नाव सोमश्रव. राजाने श्रुतश्रव मुनींना, मुलाला पौरोहित्य करण्यास पाठवू शकाल का विचारले.

श्रुतश्रव म्हणाला–"माझ्या मुलाचे एक व्रत आहे. कोणी ब्राह्मणाने त्याच्याकडे येऊन काही मागितले तर ते तो देतो. त्याचे हे व्रत मोडणार नसेल तर त्याला

खुशाल पौरोहित्य करायला घेऊन जा." जनमेजयने ती अट मान्य केली आणि हस्तिनापुरला जाऊन अनेक यज्ञ केले.

एके दिवशीं जनमेजयाकडे उदंक नामक एका ऋषीने येऊन प्रश्न केला–"राजा! तू आपले कर्तव्य सोडून हे काय करीत बसला आहेस?"

राजाने विचारले–"मुनिवर्य! मी कोणते कर्तव्य पालन केले नाही?"

"तू नागयज्ञ कर. दुष्ट तक्षक भस्म झाला पाहिजे. हाच तक्षक तुझ्या बापाला चावला होता व त्या मुळेच तो मेला. तुझ्या बापाच्या रक्षणार्थ येणाऱ्या काश्यपाला अपार धनलोभ दाखवून त्या तक्षकानेच तर परतवले होते!" उदंक म्हणाला.

उदंक देखील तक्षकाचा शत्रूच होता. त्याचे एक कारण होते. उदंकने वेद नामक ऋषीं जवळ विद्याभ्यास केला होता. त्याने गुरूचा निरोप घेते वेळी गुरूला गुरुदक्षिणा काय देऊ असे विचारले. तेव्हां, गुरुपत्नीला विचार असे गुरु म्हणाले.

गुरुपत्नी म्हणाली–"आज पासून चवथ्या दिवशी मी पुण्यक व्रत करणार आहे त्यावेळी कर्णकुंडल घालून ते करावे म्हणते. परंतु मला हवी असलेली कुंडले पौष्य राजाच्या राणीच्या कानात आहेत. तुला शक्य असेल तर ती मला आणून दे."

उदंकने पौष्य राजाच्या राणीजवळ जाऊन मागताच तिने ती दिली. पण त्या कुंडलांवर तक्षकाची दृष्टी आहे. ती चोरून घेऊन जाण्यासाठी तो टपलेला आहे, तेव्हां सावध रहा असे तिने बजावून सांगितले.

उदंक ती कुंडले घेऊन निघाला. एका सरोवराच्या काठी ती कुंडले ठेवून तोंड धुण्यासाठी तो सरोवरात उतरला. ती संधी साधून त्याच्या पाठीमागून येणाऱ्या तक्षकाने ती कुंडले चोरली व पळू लागला. एक नग्न मानव कुंडले घेऊन पळत असलेला पाहून उदंक त्याला पकडण्यासाठी धावला. तत्क्षण तक्षकाने नागरूप धारण केले आणि एका बिळात शिरला.

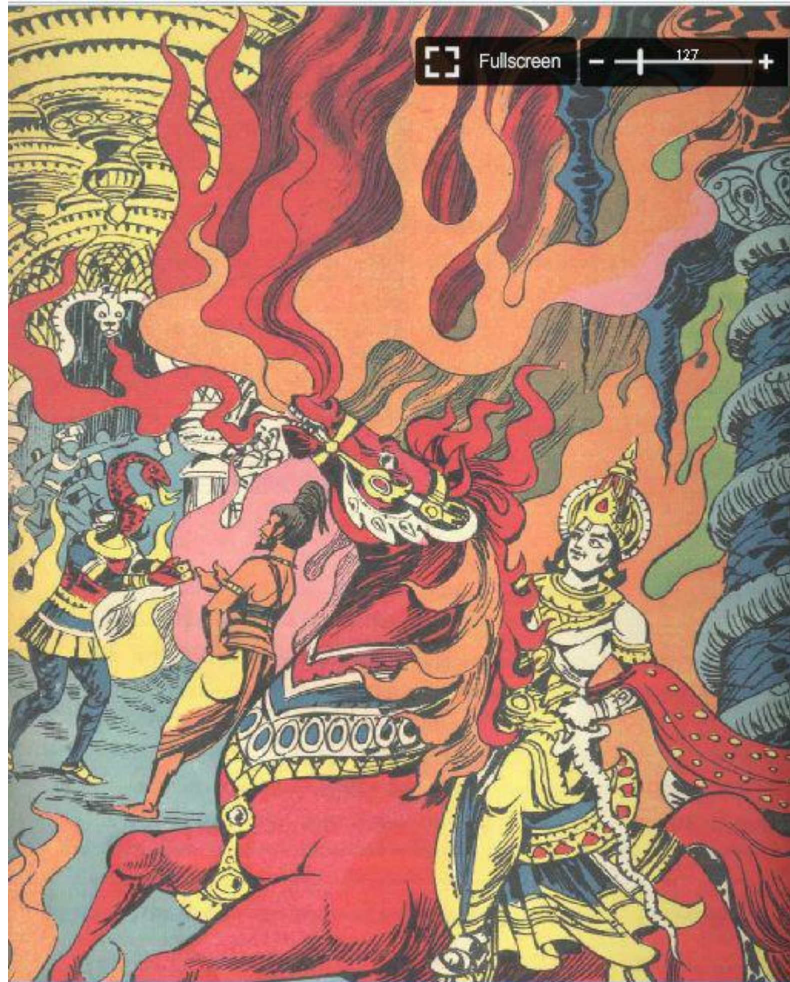
उदंकने एक काठी घेऊन ते बीळ खणून काढले आणि पाताळ लोकी गेला. तेथे त्याला एक घोडेस्वार दिसला. तो घोडा म्हणजे स्वतः अग्नि होता व त्याच्यावर बसलेला स्वार इंद्र होता. उदंकला ते माहीत नव्हते. त्या घोडेस्वाराने उदंकला विचारले–"काय पाहिजे तुला?" तेव्हां उदंक म्हणाला–"नागलोक स्वाधीन करून घ्यावयाचा आहे." त्या बरोबर घोड्याच्या अंगातून ज्वाळा येऊ लागल्या. तेव्हां नागलोक नष्ट होणार हे पाहून तक्षकाने निमूटपणे कुंडले आणून दिली. ती कुंडले उदंकने गुरुपत्नीस नेऊन दिली.

उदंकच्या तोंडी जनमेजयाला तक्षकाने परीक्षताला चावून त्याचे प्राणहरण कसे केले हे कळले तेव्हां जनमेजयाने आपल्या मंत्र्यांना तक्षक कां चावला हे विचारले. मंत्र्यांनी ती कथा सांगितली. म्हणाले–

"महाभारत युद्ध संपल्यावर मृत अभिमन्यूची बायको उत्तरा हिला एक मुलगा झाला. तोच राजा परीक्षित. कृपाचार्यांजवळ तो अस्त्रविद्या शिकला व

त्यानंतर राज्यकारभार पाहू लागला. त्याला शिकारीचा नाद होता. एकदां त्याने मारलेला बाण लागल्यावर सावज पळू लागले. त्या सावजाचा पाठलाग करीत असता त्याला एके ठिकाणी शमीक मुनी ध्यान मग्न बसलेले दिसले. परीक्षित राजाने शमीक ऋषींना, त्यांनी ते सावज कोठे पळत गेलेले पाहिले का, विचारले. पण शमीक ऋषी ध्यानमग्न होते. त्यांनी त्याचे उत्तर दिले नाही. त्या गोष्टीचा राजाला राग आला व त्याने तेथे मरून पडलेला साप बाणाच्या टोकाने उचलून शमीक ऋषींच्या गळ्याभोवती टाकला

आणि निघून गेला. थोड्या वेळाने शमीक ऋषींचा मुलगा श्रृंगी तेथे आला व वडिलांच्या गळ्यात तो मेलेला साप पाहून रागाच्या भरात त्याने शाप दिला–"आज पासून सातव्या दिवशी तक्षकाच्या दंशाने परीक्षिताला मरण येईल."

मुलाने असा भयंकर शाप परीक्षिता-सारख्या राजाला दिला असल्याचे जेव्हां शमीक ऋषींना कळले तेव्हां त्यांना फार वाईट वाटले. त्यांनी आपला शिष्य गौरमुख याच्या हाती परीक्षित राजाला ते वृत्त कळविले.

परीक्षित राजाला केलेल्या चुकीबद्दल पश्चात्ताप वाटला व त्या शापाचे भयपण वाटले. त्या तक्षकाच्या हातून स्वतःच्या रक्षणाचा काही उपाय आहे का राजाने आपल्या मंत्र्यांना विचारले. तेव्हां मंत्र्यांनी एका खांबावर उभा असलेला एका महाल बांधला. त्यात बाहेरून वायूला देखील प्रवेश मिळणे शक्य नव्हते. त्या महालात विष उतरविणारे वनस्पती आणून ठेवले. विष उतरविणारे वैद्य, मांत्रिक व सिद्ध पुरुषांना पण आणून ठेवले. राजाबरोबर सर्व मंत्री त्या एक स्तंभी महालात राहून राज्यकारभार पाहू लागले.

सहा दिवस निर्विघ्न पार पडले. सातव्या दिवशी काश्यप नावाचा एक ब्राह्मण राजाला सर्पदंश होणार असल्याची वार्ता ऐकून त्याचे विष उतरविण्यासाठी हस्तिनापुरला निघाला. त्याच वाटेने तक्षक राजाला कसे चावायचे याचा विचार करीत ब्राह्मण वेष धारण करून येत होता. तक्षकाने तिकडे येण्याचे कारण काश्यपाला विचारले. काश्यपाने ब्राह्मण वेषधारी तक्षकाला न ओळखून उत्तर दिले–"मी सर्पदंश उतरवितो. परीक्षित राजाला तक्षक चावणार असल्याचे ऐकून मी राजाला वाचविण्यासाठी व मोठे इनाम मिळविण्यासाठी जात आहे."

तेव्हां तक्षक म्हणाला—"हे ब्रह्मश्रेष्ठ मीच तो तक्षक आहे. मी ज्या पदार्थाला किंवा व्यक्तीला चावतो तत्क्षण तो भस्म होऊन जातो. तुझ्या मंत्रबळाने त्याला पूर्व रूप मिळणे अशक्य. तू व्यर्थ श्रम घेऊ नकोस, परत जा."

परंतु काश्यपाने ते ऐकले नाही तेव्हां तक्षकाने आपल्या विषाचा प्रताप दर्शविण्यासाठी जवळच्या वटवृक्षालाच चावला. तत्क्षण तो वृक्ष भस्म होऊन गेला. काश्यपने मंत्रबळाने तो वट वृक्ष पुन्हा जिवंत केला.

तेव्हां तक्षक म्हणाला—"तू माझ्या विषाचा प्रभाव दूर केलास, पण मी दिलेल्या शापापासून कोणाला मुक्ती नाही. एवढे मात्र लक्षात ठेव. तुला, राजाकडून जेवढ्या धनाची अपेक्षा आहे त्याच्याहून जास्त मी तुला देतो. तू परत फीर." त्याप्रमाणे काश्यपाला पुष्कळ धन देऊन तक्षकाने परत पाठवून दिले.

त्यानंतर तक्षकाने काही सापांना ब्राह्मण बटूंचे रूप देऊन त्यांच्या हाती काही फुले व फळे राजाकडे उपहार म्हणून पाठविली. त्यांनी नेऊन दिलेल्या फळांपैकी एकाला तक्षक चावला होता व त्यात आपले विष सोडले होते. त्या फळात त्या विषाची एक बारीक अळी झाली.

परीक्षित राजा आपल्या मंत्र्यांना व इतर लोकांना म्हणाला—"शापमुक्तीची वेळ जवळ आली आहे. थोड्या वेळाने सूर्यास्त होईल. आता मला चावेलच तर ही अळीच चावणार. सापाचे भय मला उरले नाही."

राजाच्या तोंडून तेवढे वाक्य बाहेर पडतांच ती अळी सापासारखी मोठी झाली. तोच तक्षक होता. राजाला तो चावला. त्याबरोबर राजा व त्याच्या बरोबर तो एक स्तंभी महाल पण भस्मी भूत झाला.

गांधीचे चरित्र

गुजरात प्रांत हा अनेक दृष्टीने प्रसिद्ध आहे. कृष्णाने द्वारकेला यादवांचे राज्य स्थापन करून अनेक वर्षे राज्य केले. सोमनाथाचे इतिहास प्रसिद्ध देऊळ पण गुजरात प्रांतातच आहे. ही दोन्ही तीर्थक्षेत्रे म्हणून आपल्या सर्वांच्या परिचयाची आहेत. गुजराती जनतेवर जैन धर्माचा संस्थापक महावीर याच्या उपदेशांचा प्रभाव फार आहे. वल्लभ संप्रदायाचे अनुयायी गुजरात प्रांतात पुष्कळ आहेत. मीराबाईने अनेक भक्तिगीते गुजरातीत रचिली आहेत. हिंदू धर्माची सुधारणा करण्याच्या हेतूने आर्यसमाजाची स्थापना करणारे स्वामी दयानंद सरस्वती व पाकिस्तानाचे जन्मदाते महंमदअल्ली जिन्ना हे याच प्रांतात जन्मले.

गुजरात प्रांतातील काठियावाड या प्रदेशात इंग्रजांच्या राजवटीच्या काळात ३०० वर संस्थाने होती. त्यांत पोरबंदर हे एक संस्थान आहे. अठराव्या शतकात जुनागड संस्थानचे रहिवासी हरजीवन गांधी हे एक वाणी गृहस्थ पोरबंदरला आले व १७७७ साली एक घर विकत घेऊन ते व त्यांची मुले मिळून व्यापार करू लागले. हरजीवन यांचा उत्तमचंद नांवाचा एक मुलगा पोरबंदरचा राणा खीमाजी यांची मर्जी संपादन करून त्या राज्याचा दिवाण झाला. अशा तऱ्हेने गांधी घराणे प्रसिद्ध झाले.

उत्तमचंद हे राज्य कारभारात फार हुशार होते. म्हणून त्यांनी आर्थिक व राजकीय दृष्टीने राज्याच्या हिताची अनेक कामे केली. परंतु राणा खिमाजी हे अल्प वयातच निवर्तल्यावर त्यांच्या मातोश्रींनी सर्व राज्यसूत्रे स्वतःच्या हाती घेतली. दिवाणांची स्वतंत्र वृत्ती व कडक स्वभाव राजमातेला आवडला नाही. या शिवाय